

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS
2017 metai

1

LI

Vilnius 2017

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2017

1

Vilnius 2017

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2017

1

Vilnius 2017

Žurnalo leidybą finansavo

LIETUVOS MOKSLO TARYBA

PAGAL VALSTYBINĘ LITUANISTINIŲ TYRIMŲ IR SKLAIDOS
2016–2024 METŲ PROGRAMĄ

Projekto finansavimo sutartis Nr. LIP-074/2016

Redakcinė kolegija:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS

Vytauto Didžiojo universitetas

Jan JURKIEWICZ

Adomo Mickevičiaus universitetas Poznaneje

Zigmantas KIAUPA

Lietuvos istorijos institutas

Česlovas LAURINAVIČIUS

Lietuvos istorijos institutas

Ingė LUKŠAITĖ

Lietuvos istorijos institutas

Elmantas MEILUS (pirmininko pavaduotojas)

Lietuvos istorijos institutas

Jolita MULEVIČIŪTĖ

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Rimvydas PETRAUSKAS

Vilniaus universitetas

Edmundas RIMŠA

Lietuvos istorijos institutas

Jolita SARCEVIČIENĖ (sekretorė)

Lietuvos istorijos institutas

Vladas SIRUTAVIČIUS

Lietuvos istorijos institutas

Gintautas SLIESORIŪNAS (pirmininkas)

Lietuvos istorijos institutas

Darius STALIŪNAS

Lietuvos istorijos institutas

Saulius SUŽIEDĖLIS

Milervilio universitetas

Joachim TAUBER

Šiaurės Rytų institutas Liuneburge

Šio žurnalo straipsnių pavadinimai ir santraukos cituojami duomenų bazėse:

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:
HISTORICAL ABSTRACTS. AMERICA: HISTORY AND LIFE.
EBSCO Publishing

VILMA ŽALTAUSKAITĖ

**SOCIALINIAI ASPEKTAI
VILNIAUS IR ŽEMAIČIŲ (TELŠIŲ) VYSKUPIJOS
ROMOS KATALIKŲ DVASININKO TARNYSTĖJE IR GYVENSENOJE
(XIX AMŽIAUS ANTROJI PUSĖ)**

ANOTACIJA Straipsnyje analizuojama, kaip Vilniaus ir Žemaičių (Telšių) vyskupijų *parapijos* dvasininkų tarnystę ir gyvenimą veikė socialinė (ir politinė, kultūrinė) realybė, kaip socialinės kultūrinės normos, valdžios politikos lūkesčiai įsiterpė į dvasininkų gyvenimą ir savivoką, kaip tai atsispindėjo santykiuose dvasininkų luomo viduje bei santykiuose su tikinčiųjų bendruomene.

RAKTINIAI ŽODŽIAI: Romos katalikų dvasininko tarnystė, XIX a. Lietuva, Rusijos imperija.

Bažnyčiai kaip bendruomenei socialinis dėmuo yra savaime suprantama duotybė, todėl jo išskyrimas tyrime gali atrodyti bereikalingas¹. Tačiau Bažnyčioje kaip struktūroje, kuri veikia konkrečiu laiku, konkrečioje sociopolitinėje ir kultūrinėje erdvėje – visuomenėje, o Bažnyčios administravimo požiūriu – vyskupijoje ir jos administracinėje dalyje – parapijoje – dvasininko tarnystės ir gyvenimo socialiniai aspektai gali būti išskiriami ir tiriama. Jie leidžia pamatyti ir įvardyti reikšmingas „socialines kultūrinės normas“, „egzistencijos kontekstą, už kurio ribų nebuvo įmanoma išsiveržti“², taigi padeda suvokti dvasininkų vietą, statusą anuometinėje visuomenėje ir visuomenės, kurioje jie gyveno, struktūrą.

Šiame tyrime gyvenimą apibrėžiame kaip Romos katalikų dvasininkų luomo specifinės veiklos suformuotą asmens laikysenos visumą. Joje išskiriame tarnystę kaip

¹ Dėkoju XIX a. istorijos skyriaus Kolegoms ir Recenzentams už vertingas pastabas rengiant šį straipsnį.

² E. Aleksandravičius, *XIX amžiaus istorijos profiliai*, Vilnius, 1993, p. 16.

dvasininko – asmens, rankų uždėjimu ir malda pašvęsto atlikti pašaukimo pareigas, – veiklą, kuri apima liturgiją, sakramentų administravimą, sielovadą.

Straipsnyje analizuojama, kaip Vilniaus ir Žemaičių (Telšių)³ vyskupijų *parapijos* dvasininkų tarnystę ir gyvenseną veikė socialinė (ir politinė, kultūrinė) realybė už zakristijos ir klebonijos sienų, kaip socialinės kultūrinės normos, valdžios politikos lūkesčiai įsiterpė į dvasininkų gyvenseną ir savivoką, kaip tai atsispindėjo bendraujant dvasininkų luomo viduje bei santykiuose su tikinčiųjų bendruomene.

Rengiant straipsnį naudotos privataus gyvenimo⁴ ir kasdienybės tyrimų metodologinės priegios, leidžiančios matyti dvasininkus ne kaip statiškus ir „homogeniškus subjektus“, o kaip įvairiuose kontekstuose nevienodai veikiančius istorijos „veikėjus“⁵, kurių laikysenos motyvai, be kita ko, neplaukia vieni iš kitų⁶. Arba – laikysenos motyvų ryšiai nėra tiesiogiai susiję ir ne visada identifikuojami. Socialiniai parametrai – dėmesys konkrečiai Romos katalikų dvasininkų luomui – kaip „kasdienybės matricos“⁷ sukūrimo sąlygai, šiame tyrime yra akivaizdus ir neneigiamas, nors ne kasdienybė yra tyrimo objektas. Chronologinės tyrimo ribos – XIX a. antroji pusė, tačiau akcentuojamas laikotarpis po 1863 m. sukilimo. Tuo metu Katalikų Bažnyčia Rusijos imperijoje patyrė aiškų pasaulietinės valdžios spaudimą, siekta kontroliuoti dvasininkų socialinę laikyseną, tarnystės pareigų atlikimą. Reikšminga, kad tuo metu visuomenė išgyveno ir socialinę reformą – baudžios panaikinimą, kuris sąlygojo modernizacinius pokyčius visuomenėje, luominių santykių kaitą, taigi veikė ir dvasininkų luomą, ir visuomenės santykį su juo. Yra ne vienas tyrimas, kuriame įvairiais aspektais nagrinėjama, kaip ir kodėl pasaulietinė valdžia reglamentavo Katalikų Bažnyčios veikimą, dvasininkų raišką XIX a. Lietuvoje. Tačiau kur kas mažiau nagrinėtos konkrečios dvasininkų luomo asmenų tarnystės pareigos ir tai, kodėl ir kaip jos buvo atliekamos konkrečioje sociokultūrinėje erdvėje. Paulius Subačius nagrinėjo vyskupo sufragano Antano Baranausko kasdienybę ir įvardijo vyskupiškos tarnystės ypatybes⁸. Paminėtinas ir Krzysz-

³ Dvigubas Telšių arba Žemaičių vyskupijos pavadinimas vartotas jau nuo XIX a. penktojo dešimtmečio pradžios, tokia pavadinimo forma fiksuota 1847 m. susitarime tarp Rusijos ir Apaštalu Sosto.

⁴ Н. Пушкарёва, «История повседневности» и «история частной жизни» содержание и соотношение понятий, *Социальная история. Ежегодник, 2004*, с. 93–113.

⁵ Perfrazuojant Alfo Lüdtkę mintį, kad „veikėjai istorijoje eina ne tiesiais keliais, o labiau klaidžioja joje“. Cituota pagal: Е. Вишленкова, С. Малышева, А. Салникова, *Культура повседневности провинциального города: Казань и казанцы в XIX–XX веках*, Казань, 2008, с. 22. Plačiau: А. Люттке, Что такое история повседневности? Ее достижения и перспективы в Германии, *Социальная история. Ежегодник, 1998/99*, с. 77–100.

⁶ Е. Вишленкова, С. Малышева, А. Салникова, *min. veik.*, p. 30.

⁷ Ten pat, p. 40.

⁸ P. Subačius, Vyskupo kasdienybė: nutylėtas sufraganas Antanas Baranauskas, *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos*, t. 5(14), 2005, p. 65–74.

tofo Lewalskio tyrimas⁹, kuriame autorius atkreipė dėmesį į dvasininkų gyvenimą bei tarpusavio santykius. Nors autorius teigia, kad dvasininkų luomui demokratėjant, t. y. pasipildant valstiečių luomo asmenimis, pašlijo dvasininkų elgesys, pastarasis teiginys, manau, per mažai paremtas tyrimais ir todėl tikrintinas. Marija Krišan įvertino valstiečių santykius su dvasininkais ir juos detalizuodama aptarė dvasininkų tarnystės, elgesio epizodus¹⁰. Konteksto pažinimui vertingas Andrzejaus Kopiczko tyrimas, kuriame analizuota situacija Varmijos vyskupijoje (priklausė Prūsijos Karalystei)¹¹, tačiau pastebėtina, kad jame pagrindinis dėmesys skiriamas dvasininkų tarnystės organizavimui, o ne konkrečiai tarnystės raiškai.

Pagrindiniai tyrimo šaltiniai – įvairaus pobūdžio administraciniai pasaulietinės ir bažnytinės valdžios dokumentai, Vilniaus ir Žemaičių (Telšių) vyskupijų dvasininkų bei tikinčiųjų prašymai bei skundai. Pastarieji – iškalbingas ir daugiasluoksnis šaltinis, padedantis rekonstruoti ir jų autorių, ir užsakovų, ir adresatų bei skundžiamųjų socialines, kultūrinės ir politines laikysenas, parapijiečių ir dvasininkų santykius. Taigi siaura ir konkreti šaltinių informacija padeda formuluoti apibendrinančius teiginius, prielaidas, vertinant dvasininkų tarnystės raišką.

Kunigo statusas

Šiame straipsnyje Romos katalikų dvasininko tarnystė analizuojama dvasingumo tradicijos, gyvavusios nuo Tridento susirinkimo iki Vatikano II susirinkimo, kontekste. Kunigo tarnystė, kuri gaunama Šventimų sakramentu – rankų uždėjimu ir iššventinimo malda, buvo suvokiama pabrėžiant jo vadovavimo *galia*¹², „kultinį kunigystės ir aukos pobūdį“¹³. Kunigystės sakramentas / Šventimai laikyti aukščiausiais, nes jais kunigui suteikiama teisė vadovauti Eucharistijos šventimui¹⁴. Dvasininko tarnystės pareigų

⁹K. L e w a l s k i, Między sacrum a profanum, czyli jak to wśród braci kapłańskiej bywało. Duchowieństwo rzymskokatolickie w zaborze rosyjskim w II połowie XIX i na początku XX wieku (zarys problematyki), *Echa przeszłości*, t. 7, 2006, s. 53–68.

¹⁰ M. K r i s a Ń, Aktywność religijna chłopów Królestwa Polskiego przed wybuchem pierwszej wojny światowej. Ruch mariawicki i zaraniarski, *Imperia, narody i społeczeństwa Europy Wschodniej i Środkowej na progu pierwszej wojny światowej*, pod red. A. Nowaka przy współpracy M. Banaszkiwicza, Warszawa, 2016, s. 99–117; M. K r i s a Ń, *Chłopi wobec zmian cywilizacyjnych w Królestwie polskim w drugiej połowie XIX – początku XX wieku*, Warszawa, 2008.

¹¹A. K o p i c z k o, *Duchowieństwo katolickie diecezji Warmińskiej w latach 1821–1945*. Część 1: *Studium prozopograficzne*, Olsztyn, 2004.

¹²H. V o r g r i m l e r, *Naujasis teologijos žodynas*, Kaunas, 2003, p. 160, 524–525.

¹³Ten pat, p. 301.

¹⁴Ten pat, p. 524–525.

atlikimas akivaizdžiai rodė šio luomo asmens išskirtinumą. Pavyzdžiui, šv. Mišių liturgija, kurioje kunigas buvo Atpirkimo aukos veiksmo vadovas, o bendruomenė – pasyvi stebėtoja, palikta savo privačiam pamaldumui¹⁵, teigė ir stiprino ne tik kunigo kaip dvasininkų luomo asmens, bet ir socialinį dvasininko statusą, socialinę dvasininko vertę bei asmens savivertę. Įvertintina, kad visuomenės luominė struktūra buvo ir palanki priešlaida, ir sąlyga ypatingam kunigo statusui funkcionuoti. Hierarchiškumas buvo būdingas ir pabrėžiamas anuometinėje Bažnyčios struktūroje¹⁶, dvasininko ir pasauliečio santykiai buvo aiškiai atskirti¹⁷ ir hierarchiniai, o dvasininko statusas¹⁸ katalikiškoje bendruomenėje, jos segmente – parapijoje, buvo ypatingas.

Ypatingas dvasininko statusas aiškintas teologinėje, asketinėje literatūroje, ugdytas ir formuotas seminarijose: atpažįstamas paskaitų, konferencijų tekstuose¹⁹. Kunigui rodoma tikinčiųjų pagarba turėjo reikšti ne tik pagarbą asmeniui, per jį reikia pagarba ir visai Bažnyčiai:

[...]; kajpgi tad galem //iszsiluosuoti nu paszenawones tarnams Diava prigulęntios? // Tas kas jusu klausia, saki Wieszpats Jezus *makitinems sawa*²⁰, manę klausio; o kas // jus paniekina, manę paniekina.“Łuk. 10.16-/ Nedariti // paszenawones Kunegams, ira taj nedariti jos ir Diewuj. // Neweziek ant ju asabas, bet ant ju charakteriaus, kuri // tur paszenawoniej ir patis dar aniołaj, saka S. Grygalus. // Charakterius tejp auksztas saka S. Chrizostomas, jog // ira auksztesnis už purpuras ir gadnastį karaliszką, nes unt// duod waldzę, kurios nej karalej, nej dar Aniołaj netur.// Atlejsti griekus, riszti arba iszriszti summenes, buti dari- // toju sutejktju

¹⁵ Br. L. Skroblas OSB, Romos Mišių istorija (23). Eucharistija XIX amžiuje. Prieiga per internetą: <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2015-06-16-romos-misiu-istorija-23-eucharistija-...> [žiūrėta 2016 04 20]; Br. Lukas Skroblas OSB, Romos Mišių istorija (26). Vatikano II susirinkimas žr. prieiga per internetą: <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2015-06-30-romos-misiu-istorija-26-vatikano-ii-susirinkimas> <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2015-06-16-romos-misiu-istorija-23-eucharistija-...> [žiūrėta 2016 04 20]; J. Kurcowski, *Wykład przenajświętszej Ofiary Mszy Świętej w 30 naukach niedzielnych*, Wilno, 1898; Ks. M. Pastuszko, Szafarstwo Najświętszej Eucharystii (Kanony 897–911), *Prawo Kanoniczne*, t. 37, nr 1–2, 1994, s. 83.

¹⁶ H. Vogrmler, min. veik., p. 533.

¹⁷ D. Olszewski, *Polska kultura religijna na przełomie XIX i XX wieku*, Warszawa, 1996, s. 46.

¹⁸ *Tradicinės ir naujosios Mišios. 1969 m. liturginės reformos Katalikų Bažnyčioje problema*, red. Kun. E. Naujokaitis, Kaunas, 2006, p. 29–53, 74–86 etc.; Т. И. Буткевичь, *Устройство и управление Римско-католической церкви вообще и в России въ частности*, Харьков, 1916, с. 154–157.

¹⁹ [?], Dabojmąj apėj didioses tejsibes Wieros S., [1867?], *Kauno arkivyskupijos kurijos archyvas* (toliau – KAKA), b. 660; S. Povolio Januševičiaus pamokslai, konferencijos klierikams [XIX a. pab. – XX a. pr.], ten pat, b. 469 (Prelato P. Januševičiaus pamokslai [...]), be lapų numeracijos; X. H. Dubois, *Przewodnik dla kleryków i młodych kapłanów*, Warszawa, 1877; Ks. J. Krukowski, *Teologia pasterska katolicka dla użytku seminariów duchownych i pasterzów dusz* (Czwarte wydane), Kraków, 1894 (knyga su Vilniaus seminarijos antspaudu saugoma Kauno kunigų seminarijos bibliotekoje).

²⁰ Žodžiai įterpti.

S. Sakramenta kuna ir krauja Jsrganito--// jaus musu Jezaus Christaus, ir togi dalitoju diel žmonių, // apiera isz jo dariti Dieuwj ant isznajkinima grieku žmo--// niu koznosi misziosi szwętosi, daliti par sakramętus szwen--// tus milestas Diawa giwims ir mirusims, iszwariti welnius // giditi silpnybes par exortas galybę. Ot taj tad ir ko nepa- // tropis dariti karalej. O kaņ gal ir dara Kunegaj Wieszpa--//ties. // Par szwęną kunigystę ira wiel Kunegal tarpinikajs// [l. 279] tarp Diawa ir žmoniemis, paskirti ant apsakinieima Ewa // ngelijes ir istatima Diawa, wisokiam sutwierimuj“ /Mor. 16.15// dar ir galibiems žiamiszkom, ira wietinikajs ir uzwejd- die- // tojeijs Diawa; paniekinti ju szwętu tarnawimu, ira taj // pajkiej kilti priesz pati Diawa ir izejsti Ji ipati wizi Jo akies. // Saugokities, saka Wieszpants, dasilitieti²¹ mana pateptuoju, o ant prana- // szu mana nebukiet zlastingi, ir ant tu, kurie dielma--// neš ira paszwęnsti. /Pasal. 104. 15/ Dielko Devas S. parsapie // momis, idant lenktumem gałwą priesz didejs Šwieta, ir // žiamintumem duszę musu priesz Kunegajs. /Ekl. 4. 7²².

Panašiai kunigo – Dievo wietininko – waizdinį teigę ir aiškino kunigas Silvestras Gimžauskas (jo tarnystė Vilniaus vyskupijoje 1879–1897 m.) pamoksle apie pamokslų klausymą:

„Kad pamokslas būtų naudingas, tai reikia klausyti su paisu, su atsidėjimu. To reikalauja jau pati vertybė to, kursai sako jums pamokslą? O kas gi tai yra? Ne kas kitas, kaip tiktai Pats Dievas, kursai kunigo lūpomis savo darbą veikia, kad jumis savo šventą norą apreikštų. Teip aiškiai mokia V. Jėzus sakydams: „Ne jūs esate, kurie kalbate, bet dvasia tėvo jūsų, kuri kalba jumyse.“ Noris mes, kunigai, silpni žmones esame, tečiaus esame wietinykais V. Dievo, esame nuo Kristaus pasiūsti, kad Jumis Evangeliją apsakinetume.“²³

Nenuostabu, kad Bažnyčios mokyme buvo pabrėžiamas ypatingas kunigo statusas.

Pasaulietiniai įstatymais taip pat pripažinta ir fiksuota išskirtinė dvasininkų luomo asmenų padėtis visuomenėje²⁴ (turėtos luomo privilegijos pripažįstamos kilniniams bajorams, perėjusiems į dvasininkų luomą; dvasininkų atleidimas nuo karo prievolės galiojo ir pagal 1874 m. visuotinės karo prievolės įstatymą; jiems netaikytos kūno bausmės)²⁵, nors ir po XIX a. septinto–aštunto dešimtmečių teisinės reformos Rusijos imperijoje jos išliko ir su nedidelėmis išimtimis taikytos valstiečiams²⁶.

²¹ Žodis įterptas.

²² [?], Daboimaj apej didioses tejsibes Wieros S., [1867?], *KAKA*, b. 660, l. 277–279.

²³ S. G i m ž a u s k a s, *Pamokslai*, parengė P. Subačius ir R. Taučiūtė, Vilnius, 2010, p. 461.

²⁴ К. Б о г о с л о в с к і й, *Государственное положение Римско-католической церкви в России от Екатерины Великой до настоящего времени*, Харьков, 1898; с. 155; Т. И. Б у т к е в и ч ь, *Устройство и управление Римско-католической церкви вообще и в России в частности*, Харьков, 1916, с. 371–374.

²⁵ Luomų įstatymo 421–427 straipsniai. Žr.: *Законы о Состояніяхъ, Свод законов Россійской имперіи (toliau – СЗПИ)*, т. IX, 1876 года, Санкт-Петербургъ, с. 89–90.

²⁶ V. S i r u t a v i č i u s, Nusikaltimai ir visuomenė XIX amžiaus Lietuvoje, *Lietuvių Atgimimo istorijos studijos*, t. 12, Vilnius, 1995, p. 96.

Taigi Rusijos imperijoje dvasininkų luomas turėjo aiškias ne tik tarnystės pareigas, kuriomis realizuotas pašaukimas, bet ir valstybės tarnautojų funkcijas. Dvasininkų komunikacinis laukas apėmė ne tik religijos sferą: pavyzdžiui, parapijos dvasininkai privalėjo skelbti pasaulietinės valdžios dokumentus (apie karus, epidemijas etc²⁷). Tiek Vilniaus, tiek Žemaičių (Telšių) vyskupijų kontekstas rodo, kad dvasininkai pasaulietiniuose teismuose (Taikos teismuose) priiminėjo priesaikas, maža to, tai buvo fiksuota jų pareigų dalis²⁸, o gubernatorius savo vizito metu iš jų, „kaip ir kitų tarnybinių asmenų“, laukdavo prisistatymo jam ir bažnyčios atrakinimo²⁹. Bažnyčia buvo tas institutas, kuris registruodavo ir išduodavo socialinio statuso liudijimus³⁰, nuo kurių priklausė visuomenės narių socialinė raiška, mobilumas. Paulo Wertho tyrimai rodo, kad Rusijos imperijos pasaulietinė tvarka buvo pagrįsta konfesiniais pagrindais ir tai, kaip giliai Bažnyčia kaip institucija, o dvasininkai kaip valstybės tarnautojai dalyvavo užtikrinant valstybės funkcionavimą³¹. Dalios Marcinkevičienės tyrimas, kuriame analizuotas Santuokos / Moterystės (pastarasis pavadinimas vartotas iki II Vatikano susirinkimo³²) sakramento administravimas XIX a. Lietuvoje³³, tai parodo Žemaičių (Telšių) vyskupijos pavyzdžiais. Dvasininkai ir pasaulietinė valdžia instituciškai bendradarbiavo, kad būtų užtikrintas socialinių, moralės normų laikymasis. Pavyzdžiui, neištikimybės, smurto, ikisantuokinių santykių aplinkybės svarstytos vyskupijų konsistorijų posėdžiuose ir galėjo būti priimami sprendimai kreiptis į pasaulietinės valdžios policines struktūras situacijai normalizuoti³⁴. Tokios keleriopos dvasininkų funkcijos vėlgi ir kūrė, ir palaikė dvasininko kaip moralinio autoriteto įvaizdį bei jo socialinį reikšmingumą, prisidėjo formuojant aukštą dvasininko savęs vertinimo savivoką.

²⁷ Žr. 77 straipsnį įstatymo *О управленіи духовных дель Христіанъ Римско-Католическаго исповѣданія*, СЗРИ, т. XI, ч. 1, Санкт-Петербургъ, 1857, с. 19; Ks. W. Jemielity, Ambona w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim dla ogłoszeń ciwilnych, *Prawo Kanoniczne*, t. 43, nr 1–2, 2000, s. 141–216.

²⁸ 1877 05 18 Vilniaus vyskupijos valdytojo Petro Žilinskio raštas Igumeno vikarui Ignacijui Barščiu, *Lietuvos valstybės istorijos archyvas* (toliau – LVIA), f. 694, ap. 1, b. 2376, l. 233.

²⁹ 1891 09 06 Kauno gubernatoriaus raštas Žemaičių (Telšių) vyskupui Mečislovui Leonardui Paliulioniui, ten pat, f. 1671, ap. 4, b. 155, l. 28.

³⁰ Žr.: 76 straipsnį įstatymo *О управленіи духовных дель Христіанъ Римско-Католическаго исповѣданія*, СЗРИ, т. XI, ч. 1, Санкт-Петербургъ, 1857, с. 19; 80 straipsnį įstatymo *О управленіи духовных дель Христіанъ Римско-Католическаго и Армяно-Католическаго исповѣданій*, ten pat, 1896, p. 24.

³¹ П. Верт, *Православие, инославие, иноверие: очерки по истории религиозного разнообразия Российской империи*, Москва, 2012, с. 117–175.

³² A. Rubin as, Sakramentų lietuviški pavadinimai ir jų istorija, *Lituanistica*, nr. 2 (54), 2003, p. 56–62.

³³ D. Marcinkevičienė, *Vedusiųjų visuomenė: santuoka ir skyrybos Lietuvoje XIX amžiuje – XX amžiaus pradžioje*, Vilnius, 1999, p. 23–26, 33–48.

³⁴ 1893 m. sausio–birželio mėn. Telšių Romos katalikų dvasinės konsistorijos posėdžių protokolai, LVIA, f. 669, ap. 2, b. 100, l. 13, 22 etc.

Savivoka

Priklausomai nuo konteksto identifikavome įvairias dvasininkų socialinio reikšmingumo savivokos išrames ir deklaracijas. Vienu dvasininkų deklaracijose įvardijamas ir koegzistuoja ne vienas jų socialinio reikšmingumo šaltinis, o kiti dvasininkai juos sąmoningai atskiria. Štai reaguodamas į prašymą pasiaiškinti dėl skundo, kuriame kaltintas netinkamu bažnyčios turto disponavimu, Gniezno (Valkavisko dekanatas) bažnyčios administratorius kunigas Klementijus Tracevskis rašė dekanui Ipolitui Markevičiui, kad elgiasi nepažeisdamas kanonų teisės ir vykdydamas tarnybinę dvasininko priesaiką Rusijoje (*выполнение присяги на должностное духовное лицо в России*). Taigi elgesį motyvavo dviem savo galios šaltiniais. O dėl privataus gyvenimo (*домашней моей жизни*) nurodė esą kaip dvasininkas turįs išimtinę teisę (*духовное исключительное право*) niekam nesiaiškinti³⁵. Nevodnicos (Balstogės dekanatas) administratorius kunigas Jonas Každailevičius taip pat nurodė esąs įžeistas „kaip oficialus ir formalus tarnybinis asmuo“ ir dėl valstiečių skundo juo ketino kreiptis į teismą³⁶. Visgi pastebėtina, kad šie cituojami raštai skirti dekanams – aukštesniems parapijų dvasininkų administratoriams, o ne aukščiausiam vyskupijos hierarchui, matyt, todėl raštų tonas galėjo būti laisvesnis. Mažiau tikėtina, kad parapijos administratorius taip rašytų vyskupui / vyskupijos valdytojui. Nors (sic!) ir aukščiausieji vyskupijų asmenys kartais sulaukdavo itin kritiškų ir originalių vertinimų iš savo vyskupijos dvasininkų. Taip buvęs vienuolis, atliekantis kunigo tarnystę, Placidus Lenkevičius, į nurodymą, kad ir vienuoliai privalo paklusti vyskupijos valdžiai, atsakė, kad „šita valdžia ne iš Dievo, o iš velnio“³⁷. Arba raporte su prieraišu „slaptai“, kuriame aprašomas kunigo Antano Kislieliaus elgesys, Vilniaus vyskupijos valdytojui Merkinės dekanas Vincentas Živoronkas teparašė: „ką apie Jūsų Aukštybę kalbėjo, negaliu popieriuje nei užrašyti“³⁸. Taip besielgiantiems buvo taikomos sankcijos. Ir į minėtojo kunigo J. Každailevičiaus netinkamą toną Balstogės dekanas Stanislovas Liubotynskis dėmesį atkreipė³⁹.

Žemaičių (Telšių) vyskupijos dvasininkui, Švėkšnos parapijos klebonui Petruui Staškovskiui rašto tonas, rodantis aukštą dvasininko savivertę, turėjo kainuoti ir tarnybos vietą, ir nuobaudą – uždarymą į vienuolyną. Klebonas buvo paprašytas pasiaiškinti, kodėl

³⁵ 1884 03 16 Gniezno bažnyčios administratoriaus K. Tracevskio raštas Valkavisko dekanui I. Markevičiui, ten pat, f. 694, ap. 1, b. 2449, l. 82.

³⁶ 1877 10 31 J. Každailevičiaus raportas Balstogės dekanui S. Liubotynskui, ten pat, b. 2376, l. 327.

³⁷ 1876 09 09 Sokulkų dekanas Vladislavo Jundzilo raštas Vilniaus vyskupijos valdytojui P. Žilinskiui, ten pat, b. 2393, l. 153.

³⁸ 1873 02 16 Merkinės dekanas V. Živoronko raštas Vilniaus vyskupijos valdytojui, ten pat, b. 2346, l. 46.

³⁹ 1877 11 13 Balstogės dekanas S. Liubotynskio raportas Vilniaus vyskupijos valdytojui, ten pat, b. 2376, l. 326 ir 348.

leido kitam kunigui aukoti šv. Mišias savo bažnyčioje. Rašte Švėkšnos policijos pareigūnui klebonas paprašė atsiųsti aplinkraščių, kuriuo remiantis „dvasininkui draudžiama tarnauti Dievui“⁴⁰, nes esą be jo negali įvykdyti prašymo. Ir dar pridėjo pasvarstymą-klausimą, kad „pagal 19 a. progresą, Šviesiausio Monarcho dovanota laisve visiems tikėjimams, Tėvo Išlaisvintojo malonėje laisvoje Rusijoje gyvenant, negaliu suprasti, kokio iš manęs paaiškinimo prašote?“⁴⁰ Klebonas taip rašė pasaulietinės valdžios atstovui – valščiaus ispravnikui. Šio pasaulietinės valdžios atstovo statusas policijos hierarchijoje buvo žemas, tačiau apie įvykį buvo informuota ir gubernijos valdžia, ir generalgubernatorius. Taigi klebonas neliko nepastebėtas.

Neturėtume absoliutinti ir nežinodami konteksto vertinti dvasininkų ištarmių apie savo kaip valstybės tarnautojų pareigas, bei daryti išvadas apie ypatingą jų lojalumą, tačiau akivaizdu, kad tokios savivokos būta. Tačiau būta ir kitokios socialinės laikysenos bei savivokos: dvasininkas, nors ir atlikdamas tam tikras valstybės tarnautojo funkcijas, su jomis nesitapatino ir pasaulietinės valdžios lūkesčių pateisinti nesistengė.

Ypač tai atsiskleidžia dvasininkų tarnystės raiškoje, kai įsikišus pasaulietinei valdžiai persidengia pasaulietinės ir bažnytinės valdžių kompetencijos. Tokia situacija Rusijos imperijos ribose veikusioje Katalikų Bažnyčioje itin būdinga po 1863 metų. Tai fiksavome Vilniaus vyskupijoje, kuriai 1869 m. pasaulietinės valdžios sankcija buvo priskirta ir Minsko vyskupija (apėmė Minsko guberniją), nors pastarojoje Vidaus reikalų ministerija išlaikė ypatingas teises kontroliuoti dvasininkų skyrimą⁴¹. Vilniaus vyskupijoje dėl konfesinio nehomogeniškumo, didesnio stačiatikių gyventojų procento pasaulietinės valdžios projektai ir veiksmai buvo radikalesni. Taigi įtemptus santykius su vizitatoriumi⁴² Pinsko dekanas (Minsko gubernija) kunigas Jonas Arcimovičius⁴³, beje, teologijos magistras ir tą pažymėjęs rašte, aiškino tuo, kad savo reikalavimus ir galią demonstruoja

⁴⁰ 1879 07 09 Švėkšnos klebono P. Staškovskio raštas Švėkšnos policijos pareigūnui, ten pat, f. 378, ap. 1879 m. Bendrasis skyrius (toliau – BS), b. 438, l. 3.

⁴¹ Minsko vyskupijoje ir Černigovo gubernijoje dvasininkus skirdavo Vidaus reikalų ministerija [iki 1890?], VRM Kitatikių dvasinių reikalų departamento raštas apie galiojančias taisykles Romos katalikų bažnyčiai Rusijoje, *Rusijos valstybinis istorijos archyvas* (toliau – *RVIA*), f. 821, ap. 150, b. 114, l. 9.

⁴² Vizitatoriai – pasaulietinės valdžios sankcionuota pareigybė prie Vilniaus vyskupijos prijungtai buvusios Minsko vyskupijos struktūrai kontroliuoti. Plačiau apie tai žr.: V. Ž a l t a u s k a i t ė, Romos katalikų dvasininkų socialinis mobilumas (po 1863–1864 m. sukilimo – iki XX a. pradžios), *Lietuvos istorijos metraštis*, 2014 metai 2, 2015, p. 110–111.

⁴³ Gimęs apie 1845 m., socialinė kilmė – miestietis. 1861–1865 m. mokėsi Vilniaus seminarijoje, vėliau – Imperatoriškojoje Romos katalikų dvasinėje akademijoje Sankt Peterburge, įšventintas kunigu 1869 m., tarnavo įvairiose Vilniaus vyskupijos parapijose vikaru 1869–1873 m. 1873 m. formuliaras, *LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 2698, l. 220. Vilniaus vyskupas K. Hrynevickis išsiuntė jį iš vyskupijos. Dėl polinkio girtauti 1885 m. rugpjūčio 16 d. buvo suspenduotas nuo dvasininko pareigų Sankt Peterburgo Šv. Kotrynos bažnyčioje, ne kartą uždarytas į Agluonos vienuolyną. Ten nuo „širdies paralyžiaus“ mirė 1892 m. gruodžio 15 d. Žr.: [Byla apie nedorovingą dvasininko Jono Arcimovičiaus elgesį], *RVIA*, f. 826, ap. 1, b. 916, l. 1–78.

asmuo, kuris jam kaip dvasininkui neturi jokios bažnytinės galios. Esą dekanui valdžia gali būti tik vyskupas. Dekanas nepripažino vizitatoriaus galių jam ir rėmėsi kanonų teise bei Tridento susirinkimo nutarimais⁴⁴. Raštą užbaigė taip: likimą patikiu bet kokiam galimam šiuo klausimu nurodymui, nes esu viskam pasiruošęs, kad tik išlikčiau švarios ir ramios sąžinės ir ištikimu Romos katalikų Bažnyčios tarnu, kuriuo turiu laimės būti⁴⁵. Kunigo J. Arcimovičiaus biografijoje įdomiai derėjo ir ypatinga dvasininko elgsena (buvo kilnojamas iš vienos tarnybos vietos į kitą, įtariant nederamais dvasininkui ryšiais su moterimis), ir gana aštri pozicija pasaulietinės valdžios reikalavimų atžvilgiu (baustas dėl to, kad priešinosi rusų kalbos vartojimui pridėtinėse pamaldose⁴⁶), netgi uždarytas į vienuolyną Vilniuje⁴⁷, o paskui skirtas tik vikaru į Kamajus (Švenčionių dekanatas). Tiesa, 1877 m. balandžio 20 d. jau skirtas Pinsko dekanu⁴⁸ buvusioje Minsko vyskupijoje. Cituotame tada jau dekanu J. Arcimovičiaus rašte aiškiai pabrėžiama Romos katalikų bažnyčios dvasininko tapatybė, ištikimybė Bažnyčiai, akcentuojama dvasininko moralė – sąžinė. Kunigo J. Arcimovičiaus atvejis parodo, kaip politika įsiterpia į dvasininko tarnystės raišką, kaip dvasininko santykis su ja tampa pretekstu prarasti pareigas, taigi daro įtaką dvasininko socialiniam mobilumui⁴⁹.

Reikšminga šiuo požiūriu buvo ir rusų kalbos papildomose pamaldose įvedimo akcija, sankcionuota pasaulietinės valdžios (faktiškai pradėta įgyvendinti 1869–1870 m.)⁵⁰. Nors buvo orientuota į Minsko guberniją, ji palietė dvasininkus ne tik šios gubernijos ribose. Todėl ir dvasininkų socialinės laikysenos, kurioms įtakos turėjo šis pasaulietinės valdžios projektas, fiksuojamos visoje Vilniaus vyskupijoje (ir netgi Žemaičių (Telšių) vyskupijoje, pavyzdžiui, kai konfliktuojantis su vyskupu M. Valančiumi kunigas prašosi į Vilniaus vyskupiją ir joje vykdo pasaulietinės valdžios nurodymus). O štai kunigo Ignacijaus Barščio, tiesiogine prasme „pasirašiusio“⁵¹ dėl rusų kalbos vartojimo pridėtinėse pamaldose ir su ta sąlyga gavusio leidimą iš Lenkijos Karalystės atvykti į Minsko

⁴⁴ 1877 11 29 Pinsko dekanu Jono Arcimovičiaus raštas Vilniaus vyskupijos valdytojui P. Žilinskiui, ten pat, b. 2376, l. 334–336.

⁴⁵ Ten pat, l. 336.

⁴⁶ 1872 02 14 konfidencialus Vilniaus Romos katalikų dvasinės konsistorijos raštas Vilniaus gubernatoriui, ten pat, b. 2332, l. 64.

⁴⁷ 1873 01 10 Zadziewo parapijos kunigo Viktoro Bychoveco raštas (lenkų kalba) Vilniaus vyskupijos valdytojui P. Žilinskiui, ten pat, b. 2346, l. 2 ir 29.

⁴⁸ 1877 12 07 Vilniaus vyskupijos valdytojo raštas Pinsko dekanui J. Arcimovičiui, ten pat, b. 2376, l. 333.

⁴⁹ V. Žaltauškaitė, Romos katalikų dvasininkų socialinis mobilumas (po 1863–1864 m. sukilimo – iki XX a. pradžios), p. 97–124.

⁵⁰ Yra plati šios problemos istoriografija. Nurodysiu tik: D. Stalūnaitė, *Rusinimas: Lietuva ir Baltarusija po 1863 metų*, Vilnius, 2009; M. Долбилов, *Русский край, чужая вера: этноконфессиональная политика империи в Литве и Белоруссии при Александре II*, Москва, 2010.

⁵¹ Apie pasirašymų „procedūrą“ detalai: M. Долбилов, *min. veik.*, p. 638–639.

guberniją⁵², paini karjera, atslūgus pridėtinių pamaldų rusų kalba iniciatyvoms, toliau tęsėsi Vilniaus vyskupijoje. Šio kunigo laikysena aštuntajame dešimtmetyje įvardyta kaip „progresyvi“⁵³, bet devintajame buvo vertinama kaip amorali (jau ne dėl politinių aplinkybių) ir net nederama vyskupui aprašyti: „Kunigas Barštis tokia morale atves liaudį prie visiško pasileidimo vietoje to, kad mokytų religijos kaip priklauso dvasininkui“, todėl „visko neaprašo, nes tai laiko nuodėme“⁵⁴.

Klusnumas ir nuolankumas

Pasaulietinės valdžios priemonės turėjo įtakos dvasininkų tarnystės raiškai. Taip pat atkreipėme dėmesį, kad dvasininkų tarnystė buvo formuojama potridentinės Bažnyčios dvasingumo tradicijos kontekste⁵⁵. Tarnystę modeliavo klusnumo ir nuolankumo kultūrinės normos, kurios tebefunkcionavusioje luominėje visuomenėje, o Rusijos imperijos atveju – autokratinėje sociopolitinėje sistemoje, turėjo ne tik galias teologines, bet ir socialines prasmes.

„Neturi nei pagarbos, nei paklusnumo (*послушания*), būtino dvasiniam pašaukimui“⁵⁶, 1894 m. rašė Slanimo dekanas Sigizmundas Laurinavičius Vilniaus vyskupui Antanui Pranciškui Audzevičiui apie vikarą Mykolą Ordynskį⁵⁷. Šis kunigas nepaklusnumu pasaulietinei valdžiai pasižymėjo nuo kunigavimo pradžios (pavyzdžiui, krikštijant neleido būti kūma stačiatikei ir dėl to nubaustas 50 rublių bauda⁵⁸), sakė savo kūrybos pamokslus, kurie be atskiro leidimo buvo draudžiami net ir Imperatoriškąją Romos ka-

⁵² Ten pat, p. 681–686.

⁵³ Ten pat, p. 681.

⁵⁴ 1883 12 20 Rykantų filijos patikėtinių dvarininko Jono Seliavos ir valstiečio Antano Višnevskio raštas prašymas Vilniaus vyskupui Karoliui Hrynevickiui, *LVIIA*, f. 694, ap. 1, b. 2449, l. 65–66. Beje, 1888 m. I. Barštis negrįžtamai išvyko į užsienį. Žr.: Barštis Ignacijus, ten pat, b. 4143, l. 11–12.

⁵⁵ Plačiau apie ją žr.: *Tridento visuotinio Bažnyčios susirinkimo (1545–1563) įtaka Lietuvos kultūrai: Susirinkimo idėjų suvokimas ir sklaida Vidurio Europos rytuose*, sud. A. Aleksandravičiūtė, Vilnius, 2009.

⁵⁶ 1894 12 27 Slanimo dekanas S. Laurinavičiaus raštas Vilniaus vyskupui, *LVIIA*, f. 694, ap. 1, b. 2533, l. 467.

⁵⁷ Mykolas Ordynskis kilęs iš Gardino gubernijos bajorų, mokėsi Vilniaus Romos katalikų dvasinėje seminarijoje, baigė Imperatoriškąją Romos katalikų dvasinę akademiją Sankt Peterburge 1872/3[?]. Žr.: 1871 06 10 VRM Kitatikių dvasinių reikalų departamento raštas Vilniaus generalgubernatoriui su sąrašu asmenų, vykstančių atostogauti iš Imperatoriškosios Romos katalikų dvasinės akademijos Sankt Peterburge, *LVIIA*, f. 378, ap. 1871 BS, b. 1245, l. 2 (nurodoma, kad sąrašo minimas dvasininkas M. Ordynskis vyko į Gardino guberniją, Valkavisko apskritį, Replia parapiją, į Duchovlianų dvarą, pas tetą Sofiją Gliazer, užsiimančią žemės ūkiu).

⁵⁸ 1873 01 30 Gardino gubernatoriaus raštas Vilniaus generalgubernatoriui, ten pat, f. 378, ap. 1873 BS, b. 1329, l. 1–2.

talikų dvasinę akademiją Sankt Peterburge baigusiems. Be to, pamoksluose menkino pasauliečių valdininkų autoritetą⁵⁹. Dėl nederamo elgesio su parapijiečiais M. Ordynskis įspėjimų gavo ir nuo dvasinės valdžios – Vilniaus vyskupo Karolio Hrynevickio⁶⁰. M. Ordynskio tarnybinis statusas 1894 m. – vikaras – tiksliau, baismė už ją, – taip pat nuoroda į jo nepaklusnią laikyseną. Iš parapijos administratoriaus pareigų jis buvo pažemintas iki vikaro. Akcentuodamas teologinį paklusnumo turinį 1894 m., dekanas vikaro elgesyje matė dvasininkų luomo diskreditavimą: esą vikaro elgesys apsunkino pastangas išlaikyti ištikimybę Bažnyčiai Slanimo parapijoje, kurioje pramaišiu gyveno katalikai ir stačiatikiai. Jau minėtas Balstogės dekanas Stanislovas Liubotynskis prašė imtis priemonių prieš Juchnoveco administratorių Mamertą Žakovičių, kuris nusižengia tarnybinei tvarkai, nepaiso dekaną, savivaliauja ir rodo blogą pavyzdį kitiems, esą todėl reikia „pažaboti“ nepaklusnumą ir nepagarbą vyresnybei⁶¹. Žinoma, kiekvienas nepaklusnumo atvejis turi savo logiką ir kartais sunkiai nuspėjamas ar net nenuspėjamas įtampų priežastis, motyvus, tačiau iškalbinga pati išstarmė apie jį. Reikšmingas pats klusnumo valdžiai ir nuolankumo reikalavimas tiek šeštame⁶², tiek aštuntame, tiek dešimtam XIX a. dešimtmečiais netapačiuose sociopolitiniuose kontekstuose. Tai rodo šių sociokultūrinių normų svarbą ir reikšmingumą.

Žinoma, dera neužmiršti, kad klusnumo, nuolankumo akcentavimas galėjo būti privaloma retorinė raštų formulė, tačiau pats jos vartojimas yra iškalbingas. Štai Žemaičių (Telšių) vyskupijos kunigas, Židikų vikaras Jonas Pranis nuolankiai (bent keletą kartų tai pakartoja prašyme) prašė vyskupą nepaisyti parapijiečių prašymų („tuščių savo nuomonių ir norų“ / *съ пустыми своими мнениями и желаниями*), kuriais siekta jį palikti buvusioje tarnybos vietoje, nes buvo surašyti „be jo valios“, dargi pats prašėsi iškeliamas kitur⁶³. Kita vertus, nėra aišku, ar vikarui nepatiko tik iniciatyvūs parapijiečiai, o gal ir

⁵⁹ 1884 11 15 Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Vilniaus vyskupui, ten pat, f. 694, ap. 1, b. 2449, l. 319–320; Byla apie M. Ordynskio pasakytą pamokslą, ten pat, f. 378, ap. 1884 PS, b. 85, l. 1–8.

⁶⁰ Vilniaus vyskupas K. Hrynevickis Kabilninko kleboną M. Ordynskį įspėjo dėl jo nederamo elgesio klausantis išpažinčių bažnyčioje: „griežtai Jums primenu, kad tokie priešingi dvasininko pašaukimui veiksmai negali būti pakenčiami ne tik Dievo Bažnyčioje, bet ir pasaulietiškoje elgsenoje, sukelia / papiktina liaudį ir nukreipia nuo deramo religinio paklusnumo ir pagarbos bažnyčiai ir dvasininkams...“ ([...] *отъ должнаго религіознаго повиновения и уваженія Церкви и духовенству*). Taigi vyskupas aiškai suformulavo ne tik kas dera dvasininkui, bet ir koks turi būti jo ir tikinčiųjų santykis – pagarbus paklusnumas. 1884 08 09 Vilniaus vyskupo raštas Kabilninko klebonui, ten pat, f. 694, ap. 1, b. 2449, l. 194.

⁶¹ 1877 06 10 Balstogės dekaną kunigą S. Liubotynskio raportas Vilniaus vyskupijos valdytojui P. Žilinskiui, ten pat, b. 2376, l. 262.

⁶² V. Merkys cituoja 1852 m. Mogiliavo arkivyskupo metropolito I. Holovinskio laiškus vyskupui M. Valančiui. Žr.: V. M e r k y s, *Motiejus Valančius: Tarp katalikiškojo universalizmo ir tautiškumo*, Vilnius, 1999, p. 239.

⁶³ 1883 07 02 Židikų vikaro J. Pranio raportas Žemaičių (Telšių) vyskupui, *LVA*, f. 1671, ap. 4, b. 139, l. 145.

tarnybos vieta? Tada savavališkai vyskupui išsiųstas parapijiečių prašymas – tik pretekstas prašytis iškeliamam.

Pastebėtina, kad Katalikų Bažnyčios Magisteriume reikalaujamas klusnumas⁶⁴ formuotas kaip ypatinga dvasininko laikysena, kaip jo pareiga, dorybė ir luomo savybė. Jo formavimas atpažįstamas Vilniaus ir Žemaičių (Telšių) vyskupijų dvasininkų ugdymo įstaigų regulose⁶⁵. Vėliau – dvasininkų tarnystės kasdienybėje. Klusnumo iš parapijos dvasininko reikalauja vyskupas, dekanas, iš vikaro – klebonas. Savo valia motyvuotas veiksmas buvo suvokiamas kaip problema, įvardijamas savivaliavimu (*самоуправство*) ir baudžiamas. Bažnyčioje toks veiksmas pažeidė hierarchinius santykius, Dievo valios pripažinimo nuostatą. Klusnumo teologinis turinys XIX a. visuomenėje, išlaikiusioje luominę struktūrą, skleidėsi kaip ryški socialinių santykių konstravimo norma ir Bažnyčioje, ir už jos ribų. Klusnumas iš Bažnyčios mokymo plotmės buvo perkeliamas ir į socialinius santykius. Jo reikalaujama ir iš pasauliečių parapijoje. Pirmiausia – iš liaudies arba valstiečių luomo.

Būtent tokia kontekste matome valstiečių luomo asmenų skundo įvertinimą ir likimą: valstiečių skundai ne išsprendė jų ir parapijos kunigo įtampas, o parodė dvasininkų požiūrį į šį luomą, santykį su juo, nepasitikėjimą valtiečiais. Taigi valstietis Stanislovas Cycirskis inicijavo keletą (1884 01 05/06, 23, 29⁶⁶) skundų Vilniaus vyskupui K. Hrynevickiui dėl Tščenų (Balstogės dekanatas) parapijos kunigo Juozapo Olesevičiaus, prašė atlikti tyrimą su priesaika [!], tačiau Balstogės dekanas sausio 31 d. konstatavo, kad skundai yra nepagrįsti. Ir dokumento kampe randame įrašą – „palikti be pasekmių“⁶⁷. Aptartina dekanato Vilhelmo Švarco logika, kuria, beje, ir rėmėsi Vilniaus vyskupas sprenddamas šią bylą. Remdamasis V. Švarco raštu, vyskupas netgi nurodė dekanui kreiptis į policiją, kad užkirstų kelią šmeižtams⁶⁸. Taigi dekanas pirmiausia visą miestelį apibūdino kaip „nuo seno žinomą arkliavagių lizdą“, kuriame tuo užsiima žydai ir keli katalikai, o „kai kurie Bažnyčios parapijiečiai iš išorės rodosi religingi, bet ga-

⁶⁴ H. Vorgrimler, min. veik., p. 179, 276–278, 321.

⁶⁵ Rašyta: V. Žaltauskaitė, Elementy dyscypliny duchowości jezuickiej w regulach instytucji wychowujących duchownych w XIX wieku (Wilno – Petersburg, Wornie – Kowno), *Cor dioecesis. 450 lat Warmińskiego Seminarium Duchownego „Hosianum“ (1565–2015)*, red. A. Kopiczko, P. Rabczyński, Olsztyn, 2015, s. 329–341; V. Žaltauskaitė, Katalikų dvasininkų luomo tapatybės formavimo ženklai XIX a. regulose: Imperatoriškosios Romos katalikų dvasinės akademijos atvejis. Ir publikacija: Imperatoriškosios Romos katalikų dvasinės akademijos Šv. Peterburge 1886 m. regula, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, t. 37, Vilnius, 2013, p. 65–129.

⁶⁶ 1884 01 05 Tščenų parapijos gyventojų prašymas Vilniaus vyskupui K. Hrynevickiui, *LVI A*, f. 694, ap. 1, b. 2449, l. 11–14; 1884 01 29 Tščenų parapijos gyventojų prašymas Vilniaus vyskupui K. Hrynevickiui, ten pat, l. 15–17 [minimi sausio 6 ir 23 d. prašymai],

⁶⁷ 1884 01 31 Balstogės dekanato V. Švarco raportas Vilniaus vyskupui, ten pat, l. 9.

⁶⁸ 1884 02 07 Vilniaus vyskupo raštas Balstogės dekanui V. Švarcui, ten pat, l. 18.

būs didžiausiai niekšybei (*Некоторые прихожане сего Костела принимая на себя наружно видъ высокой религіозной набожности, вместе же съ симъ способны на самую пошлую пакость*)⁶⁹. Po tokio bendrojo pastebėjimo ir kunigo asmenybės įvertinimo (kunigo charakteris *отъ природы скверный [...] даже иногда раздражительный; но никогда крайне не забывается*, ir esą jo išgėrusio pats nematė) toliau kaip pamaldus (naбожнаго) apsimetėlis buvo charakterizuotas skundų iniciatorius valstietis S. Cycirskis, kuris esą vėl su kitu valstiečiu važinėja po prapiją rinkdamas parašus⁷⁰. Valstiečio S. Cycirskio charakteristika akivaizdžiai atliepia apibendrinantį pradžios sakinį (kuris, ko gero, ir buvo skirtas S. Cycirskio laikysenai apibūdinti), tačiau itin įdomi dekanų rašto pabaiga, kurioje vyskupui siūloma imtis priemonių užkertant kelią neretai praktikuojamam „blogiui“: „ižūlių“ „paprastos liaudies“ inicijuotų prašymų-skundų funkcionavimui. Esą jie ardo moralinės-dvasinės jėgos, Bažnyčios, autoritetą. Taigi rašyta:

[...] в настоящее время, простой народъ, в следствии различных обстоятельств, довольно дерзкій и подобныя деянія как Цыцырскаго и Заславскаго крайне подрываютъ авторитетъ нравственной-духовной силы и крайне зловредно действуют на общественное благочиніе; а потому, в виду сохраненія церковнаго авторитета, христіанскихъ нравовъ, пересеченія фарисейскаго произвола и охраненія обычаевъ религіи, осмеливаюсь просить Ваше Преосвященство предпринять средства къ пересеченію зла, очень не редко практикующагося.

Keliamas galių hierarchijos klausimas, kuriame atpažįstama ir luomų hierarchija. Ar kiekvienas gali abejoti dvasininko autoritetu? Vyskupas galėtų, tačiau pasikliauna kito dvasininko, o ne atkaklių ir aktyvių valstiečių rusiškai ir lenkiškai prašymuose dėstoma nuomone, kurią jie laiduoja netgi reikalaudami priesaikos.

Suabejojama valstiečiais ir kitomis aplinkybėmis, nors taip pat dėl skundo. Žinoma, vargu ar galima tikėtis iš apskūstojo kunigo teigiamo atsiliepimo apie valstietį skundėją. Skundų nagrinėjimo praktika buvo tokia, kad apskūstasis susipažindavo su skundu ir taip sužinodavo po juo pasirašiusių pavardes. Taigi Drohičino klebonas kunigas Karolis Gudvilovičius piktinosi jį dėl reikalaujamų pinigų už patarnavimus apskundusiu valstiečiu Juozapu Barščevskiu. Argi valstietis galėtų pats, būdamas beraštis, surašyti tokius reikalavimus dvasininkui? Kunigas skunde akcentavo asmeninį valstiečio nepasitenkinimą juo⁷¹ ir pats nepasitikėjo valstiečiu: esą „iš prašymo teksto galima įsitikinti, kad skundą surašė asmuo, manimi nepatenkintas, nes asmuo beraštis ir valstiečių kilmės, be kitų pamokymo pats negalėtų reikalauti įvesti taksą už dvasinius patarnavimus“.

⁶⁹ 1884 01 31 Balstogės dekanų V. Švarco raportas Vilniaus vyskupui, ten pat, l. 9.

⁷⁰ Ten pat, l. 9–10.

⁷¹ 1884 06 18 Drohičino bažnyčios kunigo K. Gudvilovičiaus pasiaiškinimas Bielsko dekanui Stanislovui Michalskiui, ten pat, l. 184 ir 187.

Nepasitikėjimas valstiečiais jaučiamas ir kunigo Liudviko Kulakovskio 1872–1877 m. raštuose. L. Kulakovskis (gimęs 1831 m.?), baigęs Minsko seminariją 1849 m., o 1855 m. teologijos magistro laipsniu – imperatoriškąją Romos katalikų dvasinę akademią Sankt Peterburge, tarnavo savo vyskupijoje⁷². Šiam dvasininkui jau minėta pasaulietinės valdžios septinto–aštunto dešimtmečių iniciatyva pridėtinėse pamaldose vartoti rusų kalbą priešiškumo nesukėlė, jis buvo iš tų dvasininkų, kurie priėmė vadinamąjį *Trebniką* – Romos katalikų ritualą rusų kalba⁷³. Aiškiai atpažįstamame politiniame jo raštų kontekste atsiskleidžia ir tokių prasmų, kurių sąmoningai ir neketinta demonstruoti. Be kita ko, jo raštuose įvertinti įvairių luomų parapijiečiai: beraščiai valstiečiai yra tik kitų asmenų (*городскихъ ханжей и постороннихъ полякующихъ пустосвятовъ*) paveikti ir įkalbėti jį skusti⁷⁴. Esą valstiečiai iš viso nenori suprasti valdžios nurodymų, esą jiems tas pats, kad kunigus baudomis ar Sibiru baudžia (už patarnavimus stačiatikiams, kai nepavyksta sutikrinti parapijiečių sąrašų, o valstiečiai sutikrinti ir vengia), jie esą netgi turi patarlę, kad „kunigų kaip šunų – atsiųs mums kitą“⁷⁵. Dar kunigas pastebi, kad netgi pasiturintys valstiečiai neturi įpročio aukoti mišioms už mirusiuosius, o juos pamini išgertuvėmis namuose⁷⁶, per kalėdojimą mažai aukoja, dargi pavogė lašinių ir dešrų maišą iš vežimo⁷⁷, kurio taip ir nesurado. Esą valstiečiai piktinasi, kad reikia mokėti už krikštą, o atvykę pridergia kunigo kiemą ir virtuvę, laužo vartus, triukšmauja, vagia indus iš virtuvės etc⁷⁸. Taigi savo pasiaiškiniame kunigas pateikė ištisą antropologinę valstiečių elgsenos studiją, kurioje jie vertinti tik neigiamai. Ir nors pasiaiškiniame dėl skundo neverta tikėtis pozityvaus skundėjų vertinimo, tačiau reikšminga, kad labai panašiais argumentais valstiečių skundą dėl L. Kulakovskio paneigė ir Slucko dekanas Viktoras Vrocenskis: esą aukštoji klasė įkalbėjo (*по наговору высшаго класа*) tamsią liaudį (*тёмный народъ*) skusti kunigą, kuris vykdo aukščiausios [pasaulietinės] valdžios valią – vartoja rusų kalbą pridėtinėse pamaldose⁷⁹. Šiame kontekste dar norėčiau atkreipti dėmesį į tai, kad Žemaičių (Telšių) vyskupas Pranciškus Karevičius XX a. antrajame dešimtmetyje išleido aplinkraščių kunigams, kuriame, be kita ko, nurodoma, „kad visi interesantai būtų lygiai priiminėjami

⁷² 1873 m. Slucko administratoriaus kunigo L. Kulakovskio tarnybinis lapas, ten pat, b. 3261, l. 607–609.

⁷³ Daugiau apie jį šiame kontekste: М. Д о л б и л о в, min. veik., p. 639, 671, 672, 694, 695, 699.

⁷⁴ 1874 05 07 Slucko administratoriaus kunigo L. Kulakovskio raštas-pasiaiškinimas, LVIA, f. 694, ap. 1, b. 2346, l. 222, panašiai kartojama ir l. 227.

⁷⁵ Ten pat, l. 223.

⁷⁶ Ten pat, l. 224.

⁷⁷ Ten pat, l. 222, 224.

⁷⁸ Ten pat, l. 227.

⁷⁹ 1874 05 15 Slucko dekanı V. Vrocenskio raštas Vilniaus vyskupijos valdytojui, ten pat, l. 213.

klebonijoje per frontines gonko duris⁸⁰. Vadinas, iki tol su valstiečiais elgiantis būta visaip. Toks P. Karevičiaus aplinkraštis rodo, kad santykiuose su parapijiečiais tebebuvo ryški socialinės kilmės – luomo – sąlygota distancija. Valstiečių kaip „tamsios liaudies“ socialinis vaizdinys, kurį tyrėjai pastebi ir visai kituose kontekstuose⁸¹, sudarė sąlygas funkcionuoti patronalistinei⁸² nuostatai jų atžvilgiu net XIX a. pabaigoje. Paklusnumas buvo vienas iš tokios nuostatos elementų.

Fiksavome, kad dvasininkų luomo viduje asmenys, kilę iš žemesniųjų luomų, galėjo susidurti su panašia į patronalinę laikysena jų atžvilgiu. Įtampas dvasininkų luomo viduje dėl socialinės kilmės įvardijome modernaus nacionalizmo konfesinės srovės raiškos kontekste, nagrinėdami konfesinę nelegalią XIX a. pabaigos spaudą⁸³. Tačiau tokios įtampos ženklų aptinkame ir ankstesniame nei nacionalizmų raiška kontekste. Iškalbinga, kad Merkinės dekanas Vincentas Živoronkas slaptame rašte 1873 m. informavo vyskupijos valdytoją apie Linkmenų (Švenčionių dekanatas) administratoriaus kunigo Antano Kisieliaus (tuo metu 28-erių metų) pasisakymus ir, be kita ko, nurodė, kad A. Kisielius abejoja kunigo Jono Zaštauto bajoriška kilme, o girtas būdamas kalbėjo, jog jis pats yra „chlopas“ – „muzikas“ ir todėl dvarininkų nemyli⁸⁴. Kunigas A. Kisielius buvo iškvieistas į Vilnių pasiaiškinti dėl elgesio, bet tarnybos vietą tuo metu išsaugojo. Visgi 1876 m. jis buvo nubaustas – uždarytas į vienuolyną Vilniuje prie Visų šventųjų bažnyčios pasaulietinės valdžios sankcija: dėl kvietimo melstis už Lenkijos Karalystę, už pažadą dovanoti knygą „Jėzaus širdies kančia“ ir už į imperatoriaus portretą mestą kepurę Linkmenų klebono bute⁸⁵ (tik atkreipčiau dėmesį į klebono namuose kabojusį imperatoriaus portretą. Galbūt kaip valstybės tarnautojui būdingą ženklą. O tokio pobūdžio nusikaltimai, t. y. imperatoriaus garbės įžeidimai – buvo įprasti XIX a. pusei⁸⁶). Pasitaikančios dvasininkų ištarmės apie luomą rodo, kad jis tebebuvo svarbi kunigo tapatybės dalis – luomas buvo

⁸⁰ J. Stakauskas, *Trys lietuvių tautos pagrindai. Iš atsiminimų*, Vilnius, 2014, p. 317. Įdomu, kad anksčiau aptariant santykius klebonijoje prisimintas „interesantų kaimiečių priėmimas per virtuvę mažame kambaryuke“ žr.: ten pat, p. 315.

⁸¹ V. Sirutavičius, min. veik., p. 148–154 etc.; Z. Medišauskienė, *Apie dvarininkų ir valstiečių santykius ne iš klasių kovos pozicijų, Dvaras modernėjančioje Lietuvoje. XIX a. antra pusė – XX a. pirma pusė*, sud. G. Jankevičiūtė, D. Mačiulis, Vilnius, 2005, p. 15–25.

⁸² V. Žaltauskaitė, *Lietuvos krikščioniškosios demokratijos genėzė. XIX a. pab. – XX a. pr. Sociopolitinis aspektas*, Vilnius, 2000, p. 28–34. Daktaro disertacija, rankraštis, LII biblioteka.

⁸³ V. Žaltauskaitė, „Žinyčia“ – laikraštis „apšviestiesiems Lietuvos“, *Lituanistica*, 1998, nr. 1 (33), p. 19–29; V. Žaltauskaitė, *Dvasininkijos kartų konfliktas. Retorika ir turinys, Darbai ir dienos*, t. 28, 2001, p. 243–253.

⁸⁴ 1873 02 16 Merkinės dekanas V. Živoronko slaptas raportas Vilniaus vyskupijos valdytojui P. Žilinskiui, *LVA*, f. 694, ap. 1, b. 2346, l. 46.

⁸⁵ 1876 12 25 Vilniaus gubernatoriaus raštas Vilniaus vyskupijos valdytojui, ten pat, b. 2376, l. 232.

⁸⁶ V. Sirutavičius, min. veik., p. 148–152.

vertas minėjimo, juo laiduojama, juo piktinamasi, jis tarsi gali paaiškinti asmens laikyseną, elgseną. Oficialiame rašte Vilniaus vyskupijos dvasininkas, Šv. Jonų parapijos klebonas, garbės kanauninkas Vincentas Urbonavičius prisiekia „ne tik kunigo sąžine, bet ir rusų dvarininko garbe“ (*не только совестью Иерея, но честью Русскаго дворянина*)⁸⁷. Sudėtinga identifikuoti, ar toks kelių luomo tapatybių koegzistavimas sąlygojo vidinę asmenybės įtampą. Nagrinėdama dvasininkų tapatybę egodokumentuose, jau esu fiksavusi, kad galėjo koegzistuoti ir esama dvasininko tapatybė, ir socialinė tapatybė, turėta ateinant į dvasininkų luomą – valstiečių, miestiečių, bajorų⁸⁸. Tačiau santykiuose tarp dvasininkų šio luomo viduje buvo susiduriama su luomo – socialinės kilmės ženklo – sąlygota įtampa.

Tarnystės pareigų raiška

Dvasininkų socialinę laikyseną ir tarnystės raišką veikė valdžios politikos priemonės, visuomenėje funkcionavusios socialinės kultūrinės normos. Ir atliekant konkrečias dvasininko tarnystės pareigas – švenčiant liturgiją, administruojant sakramentus, teikiant kitus religinius patarnavimus, atpažįstami sociokultūrinių normų, socialinių santykių, valdžios politikos priemonių išprovokuoti epizodai.

Kaip klostėsi konkretaus dvasininko tarnystė, priklausė nuo daugybės aplinkybių – vyskupijos ir valdžios lūkesčių jos atžvilgiu⁸⁹, parapijos dydžio, jos lokalizacijos vyskupijoje⁹⁰ ir dvasininkų skaičiaus joje, parapijiečių socialinės struktūros ir jų bei dvasininko

⁸⁷ 1885 07 27 V. Urbanovičiaus raštas Vilniaus generalgubernatoriui, *Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius*, f. 43, b. 24766, l. 9.

⁸⁸ V. Žaltauškaitė, Luomo tapatybės ženklai Romos katalikų dvasininkų dienoraščiuose (XIX a. antroji pusė – XX a. pirmieji dešimtmečiai), *Egodokumentai ir privati Lietuvos erdvė XVI–XX amžiuje*, sud. A. Pacevičius, Vilnius, 2013, p. 403–423.

⁸⁹ Pavyzdžiui, Vilniaus vyskupija nebuvo konfesiškai vienoda, o po XIX a. septintojo dešimtmečio masinių perrašymų į Stačiatikių Bažnyčią situacija dar labiau komplikavosi ir kūrė naujus precedentus konfliktams bei represijoms: tai kunigas klausė išpažinties to asmens, kuris įrašytas į stačiatikius, tai tokį asmenį sutuokė ar krikštijo jų vaiką pagal Romos Katalikų Bažnyčios tradiciją, tai vaiko nekrikštijo, nes nežinojo, ar tėvai nėra stačiatikiai etc. Žemaičių (Telšių) vyskupijoje tokių precedentų buvo mažiau. Ši vyskupija visą XIX a. antrą pusę turėjo vyskupijos ganytoją, kurio autoritetas laidavo religinio gyvenimo, praktikų tvarką. Vilniaus vyskupijoje pasaulietinė valdžia visur labiau dalyvavo, ardė parapijos/ų religinį gyvenimą, tradicijas, griežčiau reguliavo ir reglamentavo, ir tai davė valdžios lauktą rezultatą.

⁹⁰ Pasaulietinei valdžiai ėmus kontroliuoti bažnytines šventes, t. y. kitų parapijų dvasininkų dalyvavimą jose, parapijos lokalizacija vyskupijoje lėmė kiek ir kokie dvasininkai galės atvykti patarnauti į kitą parapiją per bažnytines šventes, atlaidus. 1882 m. buvo sudaryti detalūs bažnytinių švenčių sąrašai, kuriais ir vadovavosi pasaulietinė valdžia išduodama leidimus dvasininkams. Žr.: pavyzdžiui, 1884–1906 m. Skarulių–Jonavos parapijos užrašų, aplinkraščių knyga, *KAKA*, b. 42 (byloje lapai nenumeruoti); tyrimas: V. Žaltauškaitė, Romos katalikų dvasininkų mobilumas ir jo kontrolė Žemaičių (Telšių) ir Vilniaus vyskupijose (po 1863–1864 m. sukilimo iki XX a. pradžios), *Lietuvos istorijos metraštis*, 2013 metai 2, 2014, p. 126–129.

sociokultūrinių orientacijų, dvasininko asmens savybių. Kaip pastarosios (būdo savybės, amžius) galėjo daryti įtaką tarnystės raiškai, rodo klebonų / administratorių ir vikarų santykių detalės. Kartais netgi kasdienė dvasininko liturginė tarnystė – šv. Mišios – nebuvo aukojamos dėl konfliktų tarp klebono ir vikaro. Štai Dambrovos bažnyčios (Sokulkų dekanatas, 5 klasės bažnyčia) vikaras Jurgis Murnikas neaukėjo šv. Mišių, nes dėl konflikto su klebonu šis išvykdamas bažnyčią užrakino, o zakristijonas vikarui bažnyčios raktų nedavė. Vėliau laidotuvėms bažnyčia buvo atidaryta įsikišus policijai⁹¹. Vikaras J. Murnikas rašė, kad administratorius S. Laurinavičius darė ir kitų kliūčių: 1885 m. gruodžio 29 d. vargonininkui nurodė nuvilkti nuo vikaro gedulo liturginį drabužį, kad šis negalėtų dalyvauti laidojimo apeigose, o (1886 m.) sausio 5 d. liturgijos metu nurodė zakristijonui užpūsti žvakes ant altoriaus⁹². Vikaras ne kartą prašėsi perkeliamas kitur⁹³, konkrečiai į Vilniaus guberniją, kurioje esą mokėdamas lietuvių kalbą, būtų naudingas⁹⁴ (beje, iki atkėlimo jis ir vikaravo Vilniaus gubernijoje Svyruose⁹⁵). Po ne vieno administratoriaus S. Laurinavičiaus⁹⁶, vargonininko⁹⁷, skundo ir ne vieno parapijiečių, besiskundžiančių administratoriumi, rašto⁹⁸, vikaro J. Murniko likimas susiklostė itin nepalankiai: jis sulaukė ir pasaulietinės valdžios kaltinimų, ir po pakartotinio tyrimo (jo metu kaltintas bene 10 punktų – nepaklusnumas, kurstymas, priešiškusis stačiatikybę priėmusiems asmenims etc.) buvo 5 metams išsiųstas į šiaurės guberniją⁹⁹, nors pradžioje tik ketinta jį uždaryti į vienuolyną¹⁰⁰. Įdomu, kad ir parapijiečių, ir J. Murniko raštuose yra ištarmė, kad S. Laurinavičius grasino išsiųsti vikarą jei ne dvasine, tai administracine tvarka¹⁰¹ ir lankėsi konsistorijoje reikalams sutvarkyti, „kad save sustiprintų“¹⁰².

⁹¹ 1885 08 08 Dambrovos vikaro J. Murniko raportas Sokulkų dekanui [Jonui Valteriui ?], *LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 2448, l. 31 ir 40; 1885 09 14 Dambrovos vikaro J. Murniko raportas Vilniaus vyskupijos valdytojui, ten pat, l. 43 ir 52.

⁹² [Gauta 1886 01 10] Dambrovos vikaro J. Murniko raportas Vilniaus vyskupijos valdytojui, ten pat, b. 2466, l. 45.

⁹³ 1885 09 14 Dambrovos vikaro J. Murniko raportas Vilniaus vyskupijos valdytojui, ten pat, b. 2448, l. 52; [Gauta 1886 01 10] Dambrovos vikaro J. Murniko raportas Vilniaus vyskupijos valdytojui, ten pat, b. 2466, l. 45.

⁹⁴ [Gauta 1886 01 10] Dambrovos vikaro J. Murniko raportas Vilniaus vyskupijos valdytojui, ten pat, b. 2466, l. 45.

⁹⁵ 1884 07 03 Gardino gubernatoriaus raštas Vilniaus vyskupui, ten pat, b. 2451, l. 171.

⁹⁶ 1886 01 08 Dambrovos administratoriaus S. Laurinavičiaus raštas Vilniaus vyskupijos valdytojui, ten pat, b. 2466, l. 47; 1886 01 13 Dambrovos administratoriaus S. Laurinavičiaus raštas Vilniaus vyskupijos valdytojui, ten pat, l. 1.

⁹⁷ 1885 12 24 vargonininko Aleksandro Šiškos raštas administratoriui S. Laurinavičiui, ten pat, l. 48.

⁹⁸ 1886 01 03 Dambrovos parapijiečių prašymas Vilniaus vyskupijos valdytojui, ten pat, l. 49.

⁹⁹ 1886 02 19 Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Vilniaus vyskupijos valdytojui, ten pat, l. 30 ir 38.

¹⁰⁰ 1886 01 27 Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Vilniaus vyskupijos valdytojui, ten pat, l. 11.

¹⁰¹ 1885 09 14 Dambrovos vikaro J. Murniko raportas Vilniaus vyskupijos valdytojui, ten pat, b. 2448, l. 43.

¹⁰² 1885 09 18 [gauta 1885 09 19] Dambrovos parapijiečių pranešimas Vilniaus vyskupijos valdytojui, ten pat, l. 41 ir 54.

Šioje istorijoje atkreiptinas dėmesys į kunigo S. Laurinavičiaus laikyseną¹⁰³. Be kita ko, jis konfliktavo ir su dekanu dėl pastarajam priklausančių procentų nuo išmokamo atlyginimo¹⁰⁴. Taigi galima numanyti, kad S. Laurinavičius inicijavo ir ankstesniojo vikaro – Lopuskio¹⁰⁵ – iškėlimą¹⁰⁶. Nors dar 1883 m. jis pats prašė vikaro, nes esą parapija išaugo iki beveik 12 tūkst. žmonių¹⁰⁷. Be to, minėtina, kad tai jį – S. Laurinavičių – 1863 m. po pusantrų metų tarnystės Dauguose, kaip nesimokantį lietuvių kalbos ir savi-valiaujančią vikarą, pakeisti prašė klebonas Motiejus Petrauskas¹⁰⁸. Matyt, S. Laurinavičius buvo linkęs konfliktuoti, jo aukštos savivertės laikysenoje klusnumo ir nuolankumo dorybės tebetobulėjo, nes įtampų su juo kildavo nepriklausomai nuo užimamų pareigų – tiek jam būnant vikaru, tiek klebonu. Vadinasi, karjerai tai nebuvo kliūtis. Būtent jis 1894 m., jau būdamas Slanimo dekanu, parašė ilgą raportą (žr. 56 nuorodą) Vilniaus vyskupui A. P. Audzevičiui, prašydamas iškelti nepaklusnųjį vikarą M. Ordynskį ir aiškino klusnumo reikšmę dvasininkų luomui bei Bažnyčiai (*если бы послушание было строго соблюдаемо, не было бы Гусса и Лютера и последователей их ложного учения [...] ; каждое дело требует любви и преданности, а тем более духовный сань, где необходимо иметь людей вполне преданных и достойных.*)¹⁰⁹.

Su 81-ųjų metų amžiaus klebonu Juozapu Malyševičiumi¹¹⁰ nesutariantis vikaras Juozapas Savrimovičius (44 metų amžiaus) Vilniaus vyskupui raporte rašė, kad kenčia ne tik morališkai, bet ir materialiai, nes jam skiriama tik nereikšminga pajamų dalis, nors tenka

¹⁰³ Gimęs apie 1837 m., kilęs iš Kauno gubernijos bajorų, 1855–1861 m. mokėsis Vilniaus seminarijoje. Žr.: 1873 m. S. Laurinavičiaus formuliarinis lapas, ten pat, b. 3261, l. 333.

¹⁰⁴ 1886 01 20 Dambrosos bažnyčios klebono S. Laurinavičiaus raportas Vilniaus vyskupijos valdytojui Liudvikui Zdanavičiui, ten pat, b. 2466, l. 10 ir 13.

¹⁰⁵ Minimasis Lopuskis yra 1879 m. į Žemaičių (Telšių) seminariją priimtas vienas iš dviejų Gardino gubernijos bajoraičių – Julijonas Lopuskis (Žr.: 1883 11 07 Gardino gubernatoriaus raštas Vilniaus vyskupui, ten pat, l. 13; 1884 07 03 Gardino gubernatoriaus raštas Vilniaus vyskupui, ten pat, b. 2451, l. 171). Bajoraičiai nemokėjo lietuvių kalbos, ir anot Antano Baranausko, „negalėjo valgyti duonos mūsų vyskupijoje“. Jie nuo 1881 m. jau mokėsi Vilniaus seminarijoje. Žr.: V. Žalutskaitė, *Litvomanų kartos gimimas: sociokultūrinės laikysenos formavimo(si) erdvė Žemaičių (Telšių) seminarijoje Kaune, Kalbos istorijos ir dialektologijos problemos* 4, sud. V. Meiliūnaitė, V. Ragaišienė, Vilnius, 2015, p. 74–75.

¹⁰⁶ 1885 09 18 [gauta 1885 09 19] Dambrosos parapijiečių pranešimas Vilniaus vyskupijos valdytojui, *LVA*, f. 694, ap. 1, b. 2448, l. 41 ir 54.

¹⁰⁷ 1883 09 23 Sokulkų dekanas Jono Valterio raštas Vilniaus vyskupui, ten pat, b. 2444, l. 167.

¹⁰⁸ 1863 08 05 Daugų klebono M. Petrausko raportas Vilniaus vyskupijos valdytojui Juozapui Baukevičiui, ten pat, b. 2205, l. 71.

¹⁰⁹ 1894 12 27 Slanimo dekanas S. Laurinavičiaus raštas Vilniaus vyskupui, ten pat, b. 2533, l. 467.

¹¹⁰ Juozapas Malyševičius (1803–1891). Daugiau apie šį asmenį žr.: A. Katiulis, Dvasininkai Vilniaus laikinosios archeologijos komisijos veikloje, *Kova dėl Istorijos: Vilniaus senienų muziejus (1855–1915)*, sud. Reda Griškaitė, Žygtintas Būčys, Vilnius, 2015, p. 271–273.

atlikti beveik visus patarnavimus¹¹¹. O klebonas skundėsi vikaro elgesiu ir nurodė tokias jo pajamas: alga metams – 240 rublių, o už patarnavimus – 50 kap. už užsakų skelbimą, laidotuvių sutikimą ir išlydėjimą, namų, kryžių šventinimą. Tai per metus sudaro apie 500 rublių, neskaitant kasdienių mišių obligacijų (*missae cantatae*)¹¹². Beje, vikaro prašymo kampe užrašytas vyskupo nurodymas: pusę visų pajamų, išskyrus klebono etatinį atlyginimą (tuo metu Goniondzas buvo 2 klasės parapija su 7020 parapijiečių, taigi klebonas gaudavo 500 rublių etatinį atlyginimą) perduoti vikarui J. Savrimovičiui.

Tikrai ne visos įtampos tarp klebonų ir vikarų baigdavosi pastarųjų išsiuntimu į šiaurės gubernijas, žvakių per šv. Mišias užpūtimu ar liturginių rūbų nuvilkinėjimu, tačiau konfliktai nebuvo reti ir atsiliepė tiesioginių tarnystės pareigų atlikimui. Turbūt neatsitiktinai į klebonų ir vikarų tarpusavio santykius dėmesį atkreipė vyskupas M. Valančius 1850 m. gruodžio mėn. aplinkraštyje-instrukcijoje dekanams¹¹³, o dekanai klebonų ir vikarų tarpusavio santykius komentavo savo vizitacijų raportuose.

Vikarai galėjo būti nepatenkinti klebono požiūriu į juos, pavedamais darbais, savo ekonomine padėtimi. Ir minėtame J. Murniko – S. Laurinavičiaus konflikte pastebimi šie dėmenys: vikaras buvo nepatenkintas administratoriaus jam skiriamu išlaikymu (600 rublių), administratoriaus imamais mokesčiais už religinius patarnavimus ir sakramentų teikimą. J. Murnikas pats darė rinkliavas ir dėl to konfliktavo su vargonininku, nes atėmė šiam priklausiusią pajamų dalį (esą pajamos už kalėdaičius iki tol atitekdavo vargonininkui¹¹⁴). Nors pagal susitarimą su klebonu vikaras galėjo gauti net 500 ar 600 rublių metams (tiek esą gaudavo ir minėtasis kunigas Placidus Lenkevičius)¹¹⁵, ir kai kuriems vikarams jų pajamų pakakdavo išvykti studijuoti į užsienį (taip Vyžūnų vikaras Juozapas Liasauskis 1891 m. išvyko gydytis, o faktiškai studijavo Romoje¹¹⁶), tačiau tik nuo asmeninio susitarimo priklausiusi vikaro alga, klebono požiūris į jauną, jam pavaldų parapijos dvasininkų subgrupėje žemiausios pareigybės dvasininką kūrė precedentus įtampoms tarpusavio santykiuose.

¹¹¹ 1884 11 01 Goniondzo vikaro J. Savrimovičiaus raportas Vilniaus vyskupui K. Hrynevickiui, *LVIIA*, f. 694, ap. 1, b. 2449, l. 321.

¹¹² 1884 11 28 Goniondzo klebono J. Malyševičiaus raportas Vilniaus vyskupui K. Hrynevickiui, ten pat, l. 323–324.

¹¹³ 1850 12 29 M. Valančiaus instrukcija vyskupijos dekanams [juodraštis], ten pat, f. 1671, ap. 4, b. 63, l. 24; 1850 12 30 M. Valančiaus aplinkraštis-instrukcija vyskupijos dekanams [Joniškio, Panevėžio dekanams], *KAKA*, b. 296 (byloje lapai nenumeruoti).

¹¹⁴ 1885 12 24 vargonininko Aleksandro Šiškos prašymas, *LVIIA*, f. 694, ap. 1, b. 2466, l. 48.

¹¹⁵ 1876 09 09 Sokulkų dekano Vladislavo Jundzilo raštas Vilniaus vyskupijos valdytojui, ten pat, b. 2393, l. 128 ir 153.

¹¹⁶ V. Žaltauskaitė, Romos katalikų dvasininkų mobilumas ir jo kontrolė Žemaičių (Telšių) ir Vilniaus vyskupijose (po 1863–1864 m. sukilimo iki XX a. pradžios), p. 135.

Pareigos ir pajamos

Detaliau aptarsime parapijų dvasininkų pajamas, nes tai leidžia savitai pamatyti ir paaiškinti ne vieną socialinių santykių sferą. XIX a. pirmojoje pusėje Rusijos imperijoje priimtais įstatymais buvo suardyta tradicinė beneficijų struktūra ir panaikinta patronato teisė¹¹⁷, kuri tradiciškai užtikrindavo parapijos dvasininko pajamas. XIX a. penktame dešimtmetyje parapijos suskirstytos į klases, o nuo jų priklausė parapijos dvasininko etatinis atlyginimas (I klasės – 600, II – 500, III – 400, IV – 275, V klasės – 230 rublių)¹¹⁸, kuri valstybė mokėjo iš nusavinto bažnyčios turto procentų. Žemės, pastatų nuoma sudarė kitą dvasininko pajamų dalį, nes parapijoms buvo palikta dalis jų turėtos žemės – 33 dešimtinės¹¹⁹. Pajamos už religinius patarnavimus taip pat likdavo dvasininkui. Priklausomai nuo parapijos jos galėjo siekti keletą šimtų ar tūkstančių rublių per metus. V. Merkys aptarė vyskupo M. Valančiaus pastangas reglamentuoti ir kontroliuoti mokesčius už religinių patarnavimų teikimą¹²⁰. Panašų dėmesį, remdamiesi Tridento susirinkimo dekretų tradicija, išreiškė ir ankstesni vyskupai¹²¹ bei valdytojai¹²². Žinome apie buvusį reglamentavimą ir XIX a. antrojoje pusėje, tačiau taip pat identifikavome ne vieną parapijiečių skundą dėl aukštų kainų. Taigi ši sfera nebuvo lengvai kontroliuojama. Etatinis atlyginimas parapijos klebonui / administratoriui buvo mokamas už metų ketvirčius, jiems pasibaigus. Atlyginimus išmokėdavo dekanai, o dokumentai buvo pateikiami konsistorijai¹²³. Atlyginimą buvo galima siųsti ir paštu. Dekanai savo dekanato dvasininkams išduodavo liudijimus, kuriuos šie pateikdavo atsiimdami atlyginimą. Beje, dekanui priklausė tam tikras procentas už šią paslaugą. Ir Vilniaus, ir Žemaičių (Telšių) vyskupijose dekanams priklausė 5

¹¹⁷ V. Ž a l t a u s k a i t ė, Romos katalikų dvasininkų socialinis mobilumas (po 1863–1864 m. sukilimo iki XX a. pradžios), p. 108.

¹¹⁸ V. M e r k y s, min. veik., p. 241–243. Plačiau žr.: A. P r a š m a n t a i t ė, *1863 metų sukilimas ir Katalikų Bažnyčia Lietuvoje*, Vilnius, 2014, p. 47–49.

¹¹⁹ V. Ž a l t a u s k a i t ė, Žydas: partneris ir konkurentas Katalikų Bažnyčios turto nuomos sutartyse XIX amžiaus pabaigoje, *Žydai Lietuvos ekonominėje-socialinėje struktūroje: tarp tarpininko ir konkurento*, sud. V. Sirutavičius, D. Staliūnas, Vilnius, 2006, p. 121–130.

¹²⁰ V. M e r k y s, min. veik., p. 238.

¹²¹ Vilniaus vyskupo A. B. Klungevičiaus instrukciją, kurioje nurodyti mokesčiai už patarnavimus, mini Šalčininkų administratorius Julijonas Karpovičius. Jis teigė už laidotuves niekada neimaš „daugiau nei nurodyta vyskupo Klungevičiaus instrukcijoje“. 1872 02 01 Šalčininkų administratoriaus J. Karpovičiaus raportas, *LVI A*, f. 694, ap. 1, b. 2332, l. 39.

¹²² Telšių vyskupijos valytojo vyskupo sufragano Jono Krizostomo Gintilos raštas Alsėdžių dekanui kunigui Jonui Matulevičiui, ten pat, f. 1671, ap. 4, b. 46, l. 2–3.

¹²³ Tokia atlyginimų mokėjimo tvarka rekonstruota pagal dvasininkų skundus ir dekanų pasiaiškinimus Vilniaus vyskupijos valdytojui. Žr.: 1876 10 07 Ašmenos dekanas Kazimieras Saikovskis pasiaiškinimas Vilniaus vyskupijos valdytojui, ten pat, f. 694, ap. 1, b. 2376, l. 165; 1877 01 22 Bielsko dekanas Stanislovas Gerulskis raportas Vilniaus vyskupijos valdytojui, ten pat, l. 191.

procentai nuo metinio etatinio dvasininko atlyginimo¹²⁴. Fiksavome, jog kildavo konfliktų su dekanais dėl laiku neišmokėtų atlyginimų ar dekanų nuožiūra pasisavintos sumos. Taigi matome dekanų savivalę, kurią suponavę jų pareigos. Pavyzdžiui, dekanas savavališkai pasiliko 25 rublių (aiškinosi, kad kaip auką rinkliavoje nuo karo nukentėjusiems) ir vyskupijos valdytojui rašė, kad krikščioniškam tikslui tokia suma nėra didelė, ypač žinant, kad Alšėnų administratorius kunigas Antanas Kisielius parapijoje su 8 tūkst. tikinčiųjų gauna pajamų 1500 rublių per metus (žinoma, galvoje turėtas ne atlyginimas, nes Alšėnų parapija buvo priskirta 3 klasei¹²⁵ ir klebonas gaudavo 400 rublių algą). Priminė ir pinigus, kuriuos kunigas A. Kisielius esą išleidžia ne žvakėms ir liturginiam vynuui, o „duonos vynuui“ (*вина хлебаго*)¹²⁶ – suprask, gėrimams, todėl savavališką pinigų pasisavinimą laikė visai suprantamu.

Neaiškumų dėl atlyginimo kildavo ir perkėlus dvasininką į kitą tarnybos vietą, ypač jeigu būdavo nesibaigęs ketvirtis ir nesutapdavo buvusios ir naujos parapijos klasės. Taip pat būdavo nesusipratimų dėl buvusių investicijų į nekilnojamąjį klebonijos turtą, kurias iškeliamas kunigas tikėdavosi atgauti iš į jo vietą atkeliamojo, o pastarasis ir neketino mokėti.

Vikarams – klebono padėjėjams – atlyginimas Rusijos imperijos įstatymais nebuvo numatytas. Vikarai priklausė nuo klebonų – gaudavo išlaikymą pagal susitarimą su klebonu ir dalį kitų pajamų, vadinamųjų *Stola minoris*¹²⁷ – nuo kalėdojimo (dėl nesusipratimų dalijantis kalėdojimo metu suaukotus pinigus ir produktus, ypač vyskupijos dalyje, prijungtoje iš Vilniaus vyskupijos, 1851 m. lapkričio 6 d. M. Valančius išleido atskirą aplinkraščių dekanams¹²⁸), nuo vadinamųjų stipendijų už laikytas šv. Mišias, aukų /

¹²⁴ Pajamų ir išlaidų informacijoje nurodoma, kad dekanui iškokėta 11 rublių 50 kap. [nes parapija buvo 5 klasės]. Žr.: 1853 07 16, Generalinė Vandžiogalos parapijos 5 klasės bažnyčios vizitacija, kurią atliko vyskupas M. Valančius, *KAKA*, b. 71 (byloje lapai nenumuruoti). Penki procentai dekanų išlaikymui nurodyti ir Veliuonos bažnyčios 1850 m. išlaidose, ten pat, b. 146 (byloje lapai nenumuruoti). Giedraičių 3 klasės parapijos bažnyčios vizitacija [1844 m. vizitacijos kopija], Bagaslaviškio 5 klasės parapijos bažnyčios vizitacija [1873 m.], Miadzvedzių 4 klasės parapijos bažnyčios vizitacija [1873 m.], *RVA*, f. 822, ap. 12, b. 3069, l. 214, 292, 1976.

¹²⁵ *Ordo Divini Officii Recitandi Sacrique peragendi a clero Romano-Catholico Dioecesis Vilnensis pro anno Domini 1877*, Vilnae, 1876, p. 117.

¹²⁶ 1876 10 07 Ašmenos dekanas Kazimiero Saikovskio pasiaiškinimas Vilniaus vyskupijos valdytojui, *LVA*, f. 694, ap. 1, b. 2376, l. 165.

¹²⁷ 1850 12 30 M. Valančiaus aplinkraštis-instrukcija vyskupijos dekanams [Panevėžio, Joniškio], *KAKA*, b. 296 (byloje lapai nenumuruoti). 1852 12 13 M. Valančiaus raštas vyskupijos dekanams, ten pat, b. 45 [Radviliškio parapiinės bažnyčios gautųjų raštų iš Žemaičių vyskupo ir civilinės valdžios 1852–1864 m. knyga] (byloje lapai nenumuruoti), l. 3. Aplinkraščių-instrukciją dekanams taip pat nurodo V. Merkys. Žr.: V. M e r k y s, min. veik., p. 236.

¹²⁸ 1851 11 06 M. Valančiaus aplinkraštis-instrukcija vyskupijos dekanams [Joniškio, Panevėžio dekanams], *KAKA*, b. 296 (byloje lapai nenumuruoti).

mokesčių¹²⁹ už kitus suteiktus religinius patarnavimus, sakramentus. Įdomu, kad vyskupo M. Valančiaus aplinkraščio-instrukcijos dekanams juodraštyje buvo nurodyta ir konkrečiai – vikarams mokėti po 20 sidabro rublių metams¹³⁰, bet paskui toks nurodymas ištaisytas į mokėjamą „pagal seną paprotį“¹³¹. Žemaičių (Telšių) dvasininkų formuliariniai lapai rodo, kad per metus vikarai gaudavo 20 rublių išlaikymą iš klebono¹³². Beje, vikarų išlaikymą turėjo gauti ir altaristai¹³³, nes vyskupo nurodymu atliko vikarams deleguojamas funkcijas parapijoje, tačiau praktika rodo, kad kartais jiems „nei pajamų, nei algos nemokėjo“¹³⁴. Kunigas Kirilas Žvilovskis minėjo, kad jo pirmtakas gavo tik 15 rublių (*na calorocznie stalowanie dat tylko 15 rubli*) ir konfliktavo su klebonais dėl negaunamų už altarijai priskirtos žemės nuomą 20 rublių¹³⁵. Vilniaus vyskupijoje Gelvonų bažnyčios vikaras Teodoras Vobolevičius skundėsi gaudavęs tik 10 rublių, o dabar net to negaunęs. Esą patiria tik išlaidų: samdau tarną(-us), perku apšvietimą (žvakes?), moku už skalbimą ir „gerių savo arbatą“ (*крюме того поношу издержку а именно: нанимаю прислугу, покупаю освещеніе, плочу за мытье белья и пью свой чай*)¹³⁶. Formuliariniai Vilniaus vyskupijos dvasininkų sąrašai rodo, kad 1873 m. Giedraičių dekanato vikarai algos gaudavo 30 rublių¹³⁷.

Palyginimui galima nurodyti, kad vargoninkui metams galėjo būti mokama ir daugiau nei 100 rublių: 24 rublių nuo klebono ir dar apie 150 rublių (maisto produktais bei pinigais) susirinkdavo iš parapijiečių¹³⁸. Jiems paliekamos pajamos už kalėdaičius, velykinės išpažinties korteles. Samdytai šeimininkei galėjo mokėti ir 10, ir 20¹³⁹, ir 30¹⁴⁰ sidabro rublių metams.

¹²⁹ „Zapłaty“ „ofiary“. Žr.: 1850 12 29 M. Valančiaus aplinkraštis-instrukcija vyskupijos dekanams [juodraštis], *LVI A*, f. 1671, ap. 4, b. 63, l. 23–24.

¹³⁰ Pavyzdžiui, 20 rublių algą vikarui mokėjo Seredžiaus klebonas 1850 m. Žr.: Veliuonos dekanato bažnyčių vizitacijos aktai 1850 m., *KAKA*, b. 146 (byloje lapai nenumeruoti).

¹³¹ 1850 12 30 M. Valančiaus aplinkraštis-instrukcija vyskupijos dekanams [Joniškio, Panevėžio dekanams], ten pat, b. 296 (byloje lapai nenumeruoti).

¹³² Telšių vyskupijos dvasininkų formuliariniai lapai. 1841–1913 m., *LVI A*, f. 696, ap. 2, b. 984, l. 239 etc.

¹³³ 1850 12 29 M. Valančiaus aplinkraštis-instrukcija vyskupijos dekanams [juodraštis], ten pat, f. 1671, ap. 4, b. 63, l. 24.

¹³⁴ 1865 11 05 Naujosios Žagarės altaristo kunigo Kasparo[?] Chmielevskio raštas Žemaičių (Telšių) vyskupui, ten pat, b. 62, l. 252–253.

¹³⁵ 1870 10 [?] Alsėdžių altaristo kunigo Kirilo Žvilovskio raštas Žemaičių (Telšių) vyskupui, ten pat, l. 385–386.

¹³⁶ 1872 07 30 Gelvonų vikaro T. Vobolevičiaus raštas Giedraičių dekanui Pranciškui Markevičiui, ten pat, f. 694, ap. 1, b. 2332, l. 220.

¹³⁷ Giedraičių dekanato dvasininkų 1873 m. formuliariniai sąrašai, ten pat, b. 3261, l. 148–159.

¹³⁸ 1884 02 28 [buvusio] Bagaslaviškio bažnyčios vargonininko Mykolo Abramavičiaus prašymas Vilniaus vyskupui, ten pat, b. 2449, l. 134–135.

¹³⁹ Ratnyčios parapijos Šandubrų kaimo valstietės Marijonos Kalendo raštas, ten pat, b. 2466, l. 130.

¹⁴⁰ 1884 09 11 kunigo Silvestro Vaitkevičiaus pasiaiškinimas Merkinės dekanui Silvestrui Gimžauskui, ten pat, b. 2449, l. 270.

Liturginė parapijos dvasininko tarnystė taip pat teikė pajamas dvasininkui. Liturgija¹⁴¹ priklausė nuo liturginių metų periodo¹⁴² ir parapijos tradicijos. Liturginės tarnystės centras – šv. Mišių šventimas. Koks tam tikru liturginių metų laiku jis turėjo būti, galima nustatyti remiantis Vilniaus ir Žemaičių (Telšių) vyskupijų metiniais liturginiais kalendoriais – *Directoriumais (rubricelėmis)*¹⁴³. Iš jų ir parapijų bažnyčių generalinių bei dekanų vizitacijų sužinome, kad kiekviena parapija turėjo ir savo bažnyčios ypatingų švenčių, atlydų. Visgi pastebėtina, kad parapijų vizitacijų, kurias atlikdavo dekanai, informacija apie liturginę tarnystę labai įvairuoja. Vieni dekanai – itin lakoniški ir formalūs, kiti detalesni. Pavyzdžiui, Jonišchio dekanas Gustavas Tamkevičius ne viename kontekste buvo pasižymėjęs motyvuotais ir savą nuomonę demonstruojančiais tekstais¹⁴⁴. Jo ir vizitacijų raportai itin iškalbingi – su socialinių santykių, moralės būklės parapijoje charakteristikomis, o apie šv. Mišių šventimą nerašoma¹⁴⁵. Dažnai vizitacijų raportuose tik bendrai charakterizuojama, kad be kita ko, parapijoje katekizacija vyksta, šv. Mišios aukojamos. Vieکشنیų dekanas, garbės kanauninkas Juozapas Zaleskis rašė, kad liturgija tvarkingai atliekama švenčių dienomis ir kas dieną¹⁴⁶. Šeduvos dekanas Ignacijus Meškauskas informavo: „Visose minėtose dekanato bažnyčiose vyksta liturgija (*Богослужение и молебствие*) ir pamaldos laiku ir tvarkingai pagal Jūsų Šviesybės instrukciją.“¹⁴⁷ Instrukcijos turinio nežinome, bet faktas liudija vyskupo inicijuotą reglamentavimą ir kontrolę. Veliuonos dekanas kunigas Adalbertas Navickis vizitacijos raporte informavo, kad aukojamos šv. Mišios sekmadieniais bei per šventes, nurodė, ar įvykdytos šv. Mišių obligacijos už mirusius kunigus ir parapijiečių intencijomis, o kai kuriose bažnyčiose minėjo ir šv. Mišias už fundatorius: pavyzdžiui, kiekvieną pirmadienį ir penktadienį jos buvo

¹⁴¹ R. Guardini, *Apie liturgijos dvasią*, Vilnius, 2015, p. 19: „Liturgija – tai visuotinė, įstatyminė Bažnyčios Dievo tarnyba, liturgijai vadovauja būtent Bažnyčios išrinkti ir skirti tarnautojai – kunigai.“ (knygoje komentuojama liturgija iki II Vatikano susirinkimo); K. Č i b i r a s, *Liturgija*, Kaunas, 1942. Išarmės apie liturgiją po Tridento susirinkimo, XIX a. taip pat: J. R a t z i n g e r / B e n e d i k t a s X V I, *Liturgijos dvasia. Įvadas*, iš vok. kalbos vertė Gediminas Žukas, Vilnius, 2012.

¹⁴² Detaliau apie liturginių metų periodus, perkeliamas šventes žr.: A. N o w o w i e j s k i, *Ceremonjal parafjalny. Przewodnik liturgiczny dla duchowieństwa pasterstwem dusz zafjętego*, Plock, 1906.

¹⁴³ *Directorium horarum canonicarum et missarum pro Dioecesi Vilnensi [Telsens]in Anno Domini [...]*.

¹⁴⁴ V. Ž a l t a u s k a i t ė, Romos katalikų dvasininkų mobilumas ir jo kontrolė Žemaičių (Telšių) ir Vilniaus vyskupijose (po 1863–1864 m. sukilimo iki XX a. pradžios), p. 128–129

¹⁴⁵ 1884 01 20 Jonišchio dekanas G. Tamkevičiaus raportas Telšių vyskupui M. L. Paliulioniui apie dekanato vizitaciją 1883 m. rugsėjį–spalį, *LVI A*, f. 669, ap. 3, b. 2132, l. 10–13; Jonišchio dekanas kunigo G. Tamkevičiaus raportas Telšių vyskupui M. L. Paliulioniui apie dekanato vizitaciją 1884 m., ten pat, b. 2170, l. 52–54.

¹⁴⁶ Vieکشنیų dekanas kanauninkas J. Zaleskio raportas apie dekanato vizitaciją 1884 m. Telšių vyskupui M. L. Paliulioniui, ten pat, l. 28.

¹⁴⁷ 1884 11 09 Šeduvos dekanas kanauninkas I. Meškauskas raportas Telšių vyskupui M. L. Paliulioniui, ten pat, l. 35.

aukojamos Raudondvario bažnyčioje¹⁴⁸. Taigi ir XIX a. antroje pusėje ar XIX a. pabaigoje¹⁴⁹ dar nurodomos ir įpareigotinės šv. Mišios¹⁵⁰. Tačiau tai, kad vizitacijų raportuose jos minimos nedažnai, rodytų, kad šis reiškinys pamažu nyko. Galbūt dėl to, kad XIX a. penktajame dešimtmetyje pasikeitus bažnyčių išlaikymui, nyko ir ktitorijų, patronato institutai¹⁵¹.

Žinoma, kad Žemaičių (Telšių) vyskupijoje 1875 m. liepos 29 d. Telšių Romos katalikų dvasinės konsistorijos nurodymu užsakyta liturgija – šv. Mišios – bendrai priimta tvarka buvo žymimos stačiu brūkšniu vyskupijos liturginiame kalendoriuje, kurį privalėjo turėti parapijos dvasininkas, o atlaikytos žymėtos nubraukiant¹⁵² ir imamas sidabro rublis už giedotines bei 50 kapeikų – už skaitytines pamaldas¹⁵³. Panaši suma nurodyta ir 1854 m.¹⁵⁴, ir netgi vėliau: pavyzdžiui, 1891 m. informuojama, kad miręs kunigas Pranciškus Močiulskis neatlaikė 1042 liturgijų, už kurias jau gavo 1042 rublių¹⁵⁵. Iš skundų dvasininkais sužinome ir apie aukštesnes stipendijų šv. Mišioms kainas Vilniaus vyskupijoje. Nors pats dokumento pobūdis – skundas – rodytų, kad aukšta kaina nėra įprastas reiškinys ir todėl kvestionuojamas besiskundžiančiųjų. Taigi kunigui Tadui Savošinskiui už įprastas egzektivias „pagal įprotį“ mokėta 5–6 rublių¹⁵⁶, nors kiti parapijiečiai nurodė jį prašius net ir 15–25 rublių¹⁵⁷. Būta ir dar aukštesnių kainų. Dvarininko giminaičiai skundė minėtąjį¹⁵⁸ Nevodnicos pa-

¹⁴⁸ Veliuonos dekanato A. Navickio raportas Telšių vyskupui M. L. Paliulioniui, ten pat, l. 49.

¹⁴⁹ V. Juzumas, *Žemaičių vyskupijos aprašymas*, parengė Mindaugas Paknys, Varniai, 2013, pvz., p. 377–378, 569 etc.

¹⁵⁰ Tokios šv. Mišios dažnai nurodomos XVIII a. vizitacijose. Žr.: *Vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio Kauno dekanato vizitacija 1782 m. Lietuvos istorijos šaltiniai*, t. 6, sudarė ir parengė Vytautas Jogėla, Vilnius, 2001, p. 313–315. XIX a. antrosios pusės vizitacijos tekste nurodomos šv. Mišios per šventes, sekmadieniais, tabelių dienomis ir už *fundatorius*: žr.: 1853 07 16, Generalinė Vandžioagalų parapijos 5 klasės bažnyčios vizitacija, kurią atliko vyskupas M. Valančius, *KAKA*, b. 71 (byloje lapai nenumeruoti). Pavyzdžiui, Varnių klebonas Klemensas Sidabravičius 1880 m. *Directoriume* užrašė, kad *funduszowych [mszy] [odprawiono]* 25 skaitytinės ir 4 giedotinės. Įrašai *LMAVB Retų spaudinių skyriuje* saugomame *Directorium* (šifras: L–20/1898: *Directorium horarum canonicarum et missarum pro Dioecesi Telsensi in Annum Domini MDCCCLXXX*, Vilnae, 1880, p. 274).

¹⁵¹ V. Ž a l t a u s k a i t ė, Romos katalikų dvasininkų socialinis mobilumas (po 1863–1864 m. sukilimo iki XX a. pradžios), p. 108.

¹⁵² 1875 07 29 Telšių Romos katalikų dvasinės konsistorijos nurodymo kopija, *KAKA*, b. 39, l. 6.

¹⁵³ P. S u b a č i u s, Vyskupo kasdienybė: nutylėtas sufraganas Antanas Baranauskas, p. 72.

¹⁵⁴ V. Merkys mini Rietavo dekanato „kainoraštį“. Žr.: V. M e r k y s, min. veik., p. 238.

¹⁵⁵ 1891 12 17 Kurlandijos dekanato Pranciškaus Ksavero Kriškijano raportas vyskupui, *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 155, l. 115.

¹⁵⁶ 1894 12 01 Parapijiečių liudijimai, ten pat, f. 694, ap. 1, b. 2533, l. 462–463.

¹⁵⁷ 1894 10 19 Lydos apskrities Novy Dvoro parapijos parapijiečių prašymas Vilniaus vyskupui, ten pat, b. 2533, l. 429.

¹⁵⁸ 1877 m. skunde kunigu J. Každailevičiumi buvo nurodomi jo prasižengimai laidojant parapijiečius. Žr.: 1877 11 13 Balstogės dekanato S. Liubotynskio raportas Vilniaus vyskupijos valdytojui, ten pat, b. 2376, l. 326 ir 348.

rapijos administratorių kunigą J. Každalevičių, kad šis, sutarus sumokėti 200 rublių už dvarininko Stanislovo Leščinskio palaidojimą (prašyta ir gedulingų šv. Mišių), vėliau paprašė 300 rublių ir dar 16-os „už žvakes, duotas į namus“¹⁵⁹. Taigi stipendijos už šv. Mišias dydis, nors dvasinės valdžios reglamentuojamas, bet galėjo įvairuoti, priklausė nuo iškilmingumo, intencijos, paros laiko ar savaitės dienos¹⁶⁰ ir nuo kitų subjektyvių aplinkybių.

Kunigui kas dieną buvo privalomos šv. Mišios (vadinamosios *Missa privata*), kurias aukojo dvasininkas, dalyvaujant patarnautojui¹⁶¹. Tačiau XIX a. antroje pusėje jau galima fiksuoti ir kasdienių šv. Mišių praktiką, kuriose dalyvauja ne tik patarnautojas, bet ir kiti tikintieji. Tokia praktika visuotinai formuota nuo popiežiaus Pijaus IX (1846–1878) pontifikato¹⁶². Vyskupas M. Valančius jau 1850 m. aplinkraštyje-instrukcijoje dekanams nurodė atkreipti dėmesį, ar paprastomis dienomis šv. Mišios nėra labai ankstyvos ar vėlyvos (vasarą turėtų būti 5, o žiemą – 7 valandą)¹⁶³. Vilniaus vyskupas A. S. Krasinskis kasdienes šv. Mišias nurodė kaip didelio kunigo pamaldumo ženklą¹⁶⁴. Vadinasi, tokia praktika tiek Vilniaus, tiek Žemaičių (Telšių) vyskupijoje jau egzistavo. O ir „Moksle Rima-Kataliku“ teigiamai vertinta galimybė dalyvauti šv. Mišiose kasdien: „Jej tiktaj gali klausik su atidi kas diena miszėlu szwėtų; nes niera gražesne nei naudingiesne pagarbini-ma Wieszpacies, už tąn Szwęncziausę apierą.“¹⁶⁵

Taigi XIX a. antroje pusėje dvasininkas savo parapijoje sekmadieniais ir švenčių dienomis aukodavo iškilmingas šv. Mišias (*Missa solemnis*¹⁶⁶) ar šv. Mišias už parapiją

¹⁵⁹ 1878 03 24 Balstogės dekanas S. Liubotynskio raštas Vilniaus vyskupijos valdytojui [su nuoroda „slaptai“], ten pat, l. 413 ir 444.

¹⁶⁰ Lazdūnų parapijiečiai nurodė, kad kunigas Pranciškus Mackevičius ima nevienodus mokesčius skirtingomis savaitės dienomis (santuoka sekmadienį – 100 rublių, pirmadienį – 75, antradienį – 50). 1894 11 09 Lazdūnų (Vyšniavo dekanatas, Vilniaus gubernija) parapijiečių raštas Vilniaus vyskupui [lenkų kalba], ten pat, b. 2533, l. 422–423. Beje, Vyšniavo dekanas aiškino, kad tokių sumų niekas nemokėjo. Paliudyta, kad mokėjo 5–8 Rb. 1894 12 21 Vyšniavo dekanas Jono Mokržeckio raportas Vilniaus vyskupui, ten pat, l. 424.

¹⁶¹ Msza prywatna, *Encyklopedia katolicka*, t. 13, Lublin, 2009, s. 443. Pavyzdžiui, kunigo pareigą kasdien tarnauti bažnyčioje ir teikti patarnavimus parapijiečiams nurodo dekanas S. Liubotynskis. 1877 06 10 Balstogės dekanas S. Liubotynskio raportas Vilniaus vyskupijos valdytojui, *LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 2376, l. 262.

¹⁶² Ks. M. P a s t u s z k o, *Szafarstwo Najświętszej Eucharystii (Kanony 897–911)*, s. 107.

¹⁶³ 1850 12 29 M. Valančiaus aplinkraštis-instrukcija vyskupijos dekanams [juodraštis], *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 63, l. 22–23; 1850 12 30 M. Valančiaus aplinkraštis-instrukcija vyskupijos dekanams (Joniško, Panevėžio dekanams), *KAKA*, b. 296 (byloje lapai nenumeruoti).

¹⁶⁴ A. S. K r a s i ņ s k i, *Prawo kanoniczne krótko zebrane przez Adama Stanisława Krasińskiego Biskupa Wileńskiego Ś. Teologii Doktora*, Wilno, 1861, s. 213.

¹⁶⁵ M. V a l a n č i u s, *Raštai*, t. 5: *Mokslas Rymo katalikų. Apie brostvas su įstatymais Trečiojo Zokano švento Dominiko*, parengė V. Vanagas, Vilnius, 2012, p. 362.

¹⁶⁶ Romos katalikų dvasinė kolegija aiškino pasaulietinės valdžios institucijoms, kad „Romos katalikų bažnyčios liturgijoje mišios būna iškilmingos / Publica Solemnis / ir asmeninės / privata /, ir ne giedojimas, o patarnautojų skaičius joms suteikia ypatingą charakterį.“ 1886 04 02 Romos katalikų dvasinės kolegijos raštas VRM Kitatikių dvasinių reikalų departamentui, *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 382, l. 4–5.

(*summa*)¹⁶⁷, o kitomis dienomis ryte, po vidurdienio galėjo būti aukojamos šv. Mišios už mirusiuosius pagal aukotojų obligacijas / stipendijas ar kita intencija (santuoka, krikštaitas, laidotuvės)¹⁶⁸, taip pat vyko kitokios pamaldos, Valandų liturgija. Kadangi Bažnyčia reglamentavo, kiek šv. Mišių per dieną gali aukoti vienas dvasininkas¹⁶⁹, tai jų skaičius per dieną vienoje bažnyčioje priklausė ir nuo dvasininkų skaičiaus parapijoje. Tik vienas kunigas Vilniaus ar Žemaičių (Telšių) vyskupijos parapijoje po 1863 m. nebuvo retenybė. Štai buvusios Minsko vyskupijos Pinsko parapijos tikintieji prašė dar vieno dvasininko arba sugrąžinti buvusį vikarą, nes esą parapijoje apie 7 tūkst. tikinčiųjų, o atstumai iki bažnyčios siekia ir 100 varstų, be to, parapija atskirta upių ir pelkių, todėl vienas klebonas ir vikaras (kuris dabar esą yra skirtas dvarininko koplyčios kapelionu) ir Pinsko tikybos mokytojas negali atlikti visų pareigų. Taip pat nurodė, kad anksčiau buvo keturi dvasininkai bei dar keturios filijos ir visi buvo užimti¹⁷⁰. Netgi XIX a. pabaigoje Vilniaus vyskupijoje buvo 67 parapijos, kuriose tarnavo po vieną kunigą¹⁷¹.

Kunigui susirgus ar išvykus, mirus, šv. Mišių kasdien galėjo ir nebūti. Akivaizdu, kad keletui dienų „nežinia kur“ (taigi, be dvasinės valdžios žinios) išvykęs kunigas J. Každalevičius šv. Mišių savo parapijos bažnyčioje neaukojo ir kitų patarnavimų neteikė¹⁷². Dvasininkui išvykus su vyresnybės žinia ar negalint atlikti savo pareigų ilgesnį laiką, turėjo būti skiriami „komandiruojami“ – pavaduojantys dvasininkai, tačiau ši procedūra užtrukdavo ir priklausė ne tik nuo dvasinės valdžios valios. Leidimą vykti į tokią komandiruotę dvasininkui suteikdavo pasaulietinė valdžia – gubernatorius. Net ir palankiai klostantis aplinkybėms, leidimas kitam kunigui atvykti buvo gaunamas per keletą dienų. Be to, kunigai galėjo ir vėluoti, būdavo nepravažiuojamų kelių, kitų nenumatytų aplinkybių. Štai šešių dienų reikėjo, kol Skaudvilės vikaras (Raseinių aps.) Juozapas Karčiauskas gavo gubernatoriaus sutikimą laikinai – mėnesį – atlikti liturgiją ir kitus patarnavimus Varlaukio bažnyčioje¹⁷³. Beje, atostogų, gydyti ar kitų asmeninių reikalų tvarkyti

¹⁶⁷ Žr.: 1853 07 16, Generalinė Vandžiolgalos parapijos 5 klasės bažnyčios vizitacija, kurią atliko vyskupas M. Valančius, *KAKA*, b. 71 (byloje lapai nenumeruoti): *Za Parafian zaś w dni Niedzielne i święteczne Msze spiewane czyli Summy*; 1850 12 30 M. Valančiaus aplinkraštis-instrukcija vyskupijos dekanams [Joniškio, Panevėžio dekanams], ten pat, b. 296 (byloje lapai nenumeruoti); A. S. K r a s i ņ s k i, min. veik., p. 213; M. V a l a n č i u s, min. veik., p. 268.

¹⁶⁸ Apie šv. Mišių pobūdį ir jų laiką. Msza św., *Podręczna encyklopedia kościelna, XXVII–XXVIII*, Warszawa, 1912, s. 235–241; Msza prywatna, *Encyklopedia katolicka*, t. 13, s. 443.

¹⁶⁹ Ks. M. P a s t u s z k o, Szafarstwo Najświętszej Eucharystii (Kanony 897–911), s. 114–116 etc.

¹⁷⁰ 1876 12 21 Pinsko parapijiečių prašymas Vilniaus Romos katalikų dvasinei konsistorijai, *LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 2393, l. 346 ir 350.

¹⁷¹ 1897 12 29 Vilniaus vyskupo raštas vidaus reikalų ministrui, *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 450, l. 199.

¹⁷² 1877 11 13 Balstogės dekanas S. Liubotynskio raportas Vilniaus vyskupijos valdytojui, ten pat, b. 2376, l. 326 ir 348.

¹⁷³ 1891 12 20 Kauno gubernatoriaus raštas Telšių vyskupui, ten pat, f. 1671, ap. 4, b. 155, l. 799. Beje, vyskupo prašymas buvo išsiųstas gruodžio 14 d. žr. l. 779.

išvykstantiems kunigams pasaulietinė valdžia nurodydavo neatlikti jokių *viešų* liturgijų ir neteikti kitų religinių patarnavimų¹⁷⁴. Pastebėtina, kad be dvasinės valdžios leidimo be tarnybos vietos esančiam dvasininkui aukoti šv. Mišias draudė ir Tridento tradicija¹⁷⁵. Po 1863 m. pasaulietinei valdžiai uždarinėjant katalikų bažnyčias¹⁷⁶, atsirado dvasininkų be parapijų, kuriems vyskupijų valdžia galėjo suteikti leidimus aukoti šv. Mišias tam tikroje bažnyčioje, bet vadinamajame Šiaurės Vakarų krašte, taigi Vilniaus ir Žemaičių (Telšių) vyskupijose, galiojo ir pasaulietinės valdžios nurodymai bei sankcijos šiuo klausimu¹⁷⁷. Slucko dekanas Stanislovas Lempickis neleido aukoti šv. Mišių kunigui administratoriui, Miadzvedzių parapijos administratoriui Antanui Lazarevičiui, kaip dvasininkui, neturinčiam parapijos / nušalintam nuo tarnybos. Vilniaus Romos katalikų dvasinė konsistorija dekanui nurodė nedaryti A. Lazarevičiui kliūčių, nes pagal kanonus dvasininkas privalo aukoti mišias kasdien¹⁷⁸.

Egzistavusią kasdienių šv. Mišių praktiką patvirtintų ir gana dažni Vilniaus vyskupijos tikinčiųjų skundai, kad šv. Mišių nėra, nors iki tol jos buvo. Štai, be kita ko, Miorų (Dynos dekanatas) parapijiečiai skundėsi kunigu Vilhelmu Borodzičiumi, kuris nelaiko šv. Mišių kasdien, o tik laidojant arba gedulingas pamaldas¹⁷⁹. Drohičino (Bielsko dekanatas) parapijiečiai skundėsi, kad dėl administratoriaus Karolio Gudvilovičiaus ligos nevyksta šv. Mišios. Administratorius aiškinosi, kad jį pavaduojantis kunigas šv. Mišias aukojo kasdien, o per šventes aukojo giedotines¹⁸⁰. Rykantų parapijiečiai skundė savo kunigą Ignacijų Barštį, kad liturgija bažnyčioje nevyksta net ir sekmadieniais bei per šventes¹⁸¹. Panašiai skųstasi ir Medilos (Pavileikio dekanatas) bažnyčios administratoriumi

¹⁷⁴ Kurliandijos gubernatorius prašė imtis priemonių vyskupą dėl kunigo Kazimiero Veličkos, kuris turėdamas leidimą atostogauti Palangoje, užima išvykusio vikaro vietą. 1891 m. Kurliandijos gubernatorius nesutiko, kad minėtas kunigas vėl atvyktų. 1890 07 26 Kurliandijos gubernatoriaus raštas Telšių vyskupui, ten pat, l. 639, 654. Nurodymai neteikti jokių religinių patarnavimų taip pat l. 610, 611 etc.

¹⁷⁵ Ks. M. P a s t u s z k o, Szafarstwo Najświętszej Eucharystii (Kanony 897–911), s. 96–98.

¹⁷⁶ Vilniaus vyskupijoje 1864–1868 m. 33 katalikų bažnyčios perdarytos į cerkves. 1861–1865 m. tik Vilniaus gubernijoje uždaryta 22, 1866–1870 – 89, 1891–1901 m. – 5 bažnyčios ir koplyčios. Žr.: M e r k y s, *Tautiniai santykiai Vilniaus vyskupijoje 1798–1918 m.*, Vilnius, 2006, p. 235. Kiti duomenys: D. S t a l i ū n a s, min. veik., p. 240–247.

¹⁷⁷ V. Ž a l t a u s k a i t ė, Romos katalikų dvasininkų mobilumas ir jo kontrolė Žemaičių (Telšių) ir Vilniaus vyskupijose (po 1863–1864 m. sukilimo iki XX a. pradžios), p. 123.

¹⁷⁸ 1872 09 11 Vilniaus Romos katalikų dvasinės konsistorijos raštas Slucko dekanui S. Lempickiui, *LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 2332, l. 241.

¹⁷⁹ 1884 02 21 Dynos apskrities Miorų parapijos parapijiečių prašymas Vilniaus vyskupui, ten pat, b. 2449, l. 86–87.

¹⁸⁰ 1884 09 04 Drohičino parapijiečių raštas Bielsko dekanui Stanislovui Michalskiui; 1884 10 15 Drohičino klebono K. Gudvilovičiaus raštas Vilniaus vyskupui K. Hrynevickiui, ten pat, b. 2451, l. 208–209, 217.

¹⁸¹ 1884 05 19 Rykantų parapijos parapijiečių raštas Vilniaus generalgubernatoriui, ten pat, l. 169; 1884 04 24 Rykantų parapijos parapijiečių prašymas Vilniaus vyskupui K. Hrynevickiui, ten pat, b. 2449, l. 127.

kunigu Bronislovu Karpovičiumi¹⁸². Strūnaičių parapijos administratorius kunigas Bernardas Petrusevičius aukojo šv. Mišias tik sekmadieniais ir švenčių dienomis¹⁸³. Tiesa, toliau iš parapijiečių prašymo galima suprasti, kad gedulingos šv. Mišios buvo aukotos (nors nederamai). Švenčionių dekanas Mozės Jusevičiaus, kuris tyrė šį skundą, nuomone, įtampa kilo dėl to, kad kunigas nemoka lietuvių kalbos – „vienintelės, kurią supranta parapijiečių dauguma, t. y. žemoji Strūnaičių ir Švenčionių parapijų gyventojų klasė“, todėl siūlė šį kunigą perkelti kitur¹⁸⁴. Valstiečių prašymo logika rodytų, kad įtampa kilo ir dėl to, kad kunigas pakeitė vargonininką. Taigi, motyvų skūstis dvasininku galėjo būti įvairių, bet šiame kontekste svarbu, kad skunde nuogaustaujama ir dėl šv. Mišių. Reikšmingas ir dekanas pastebėjimas, kad kunigas nemoka lietuvių kalbos. Lietuvių kalbos nemokėjimo įvardijimas turi aiškų socialinį aspektą dvasininko tarnystės turinio sampratoje, ypač kai ji susiejama su „žemąja“ parapijos gyventojų „klase“.

Dvasininko tarnystę sudarė ne tik liturgijos šventimas, bet ir kitos religinės praktikos. Dvasininkui buvo privalomos kasdienės Liturginių valandų maldos (brevijoriaus skaitymas). 1893 m. brevijorių po kunigystės šventimų dovanų gavo Juozas Tumas (Vaižgantas)¹⁸⁵. Žemaičių (Telšių) vyskupijos dvasininkai Everistas Narbutas ir Jokūbas Jomantas prašė vyskupą nuo brevijoriaus skaitymo atleisti (dėl blogo regėjimo, senatvės) ir nurodė kitas maldas, kuriomis melsis¹⁸⁶. Pažymėtina, kad ši praktika buvo ne tik susijusi su dvasininko luomu, bet ir dvasinės valdžios kontroliuojama. M. Valančius aplinkkraštyje-instrukcijoje dekanams nurodė dekanams tikrinti, ar kunigas turi jam reikalingas knygas, brevijorius ir rubricelės nurodomi pirmieji¹⁸⁷.

Religiniai patarnavimai tikintiesiems, sakramentų administravimas – reikšminga dvasininkų tarnystės dalis. Krikšto, Moterystės / Santuokos, Paskutiniojo patepimo / Ligoninių, iš dalies ir Atgailos / Susitaikymo¹⁸⁸ sakramentai teikti atsižvelgiant į liturginį laiką (ypač teikiant Moterystės / Santuokos sakramentą), kilus poreikiui ir susitarus su dvasininku. Pavyzdžiui, Josvainių klebonas Aloyzas Samuelis Petkevičius laikinai į pa-

¹⁸² 1877 09 20 Vilniaus vyskupijos valdytojo raštas Vilniaus Romos katalikų dvasinei konsistorijai, ten pat, b. 2376, l. 317.

¹⁸³ [Gauta 1876 03 04] Švenčionių apskrities 1 stano Strūnaičių parapijos valstiečių prašymas vyskupijos valdytojui P. Žilinskiui, ten pat, l. 33.

¹⁸⁴ 1876 03 26 Švenčionių dekanas Mozės Jusevičiaus raštas vyskupijos valdytojui P. Žilinskiui, ten pat, l. 53.

¹⁸⁵ 1893 m. rugsėjo 26 d. klierikai dovanuoja Brevijorių, *Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius*, f. 1–F. 545, 70 laiškas.

¹⁸⁶ 1891 12 11 Evaresto Narbuto raštas Žemaičių (Telšių) vyskupui; 1891 [?] Jokūbo Jamonto raštas Žemaičių (Telšių) vyskupui, *LVI A*, f. 1671, ap. 4, b. 155, l. 333, 347.

¹⁸⁷ 1850 12 30 M. Valančiaus aplinkraštis-instrukcija vyskupijos dekanams (Joniškio, Panevėžio), *KAKA*, b. 296 (byloje lapai nenumuoti).

¹⁸⁸ Išpažintis galėjo vykti ir konkrečiu metu, tačiau ji taip pat buvo išklausoma pas ligonį, mirštantįjį.

galbą prašė dar vieno vikaro, nes esą pats serga, o vienas vikaras kasdien 5–10 kartų kviečiamas pas ligonius ir nespėjas, žmonės lieka be išpažinties¹⁸⁹. Parapijoje tuo metu būta apie 8 tūkst. parapijiečių¹⁹⁰.

Apie sakramentų teikimą aiškinama Kanonų teisėje, Pastoracinėje teologijoje, tačiau egzistavo ir vyskupijų tradicija¹⁹¹. Štai Vilniaus miestiečiai nurodė, kad krikštas ir santuoka jiems buvo privalomi savo parapijos bažnyčioje, o kitų patarnavimų buvo galima ieškoti ir kitose bažnyčiose¹⁹². Pagal kanoną laidotuvės – mirties fiksavimas – taip pat buvo privalomos savo parapijoje¹⁹³. Velykinė išpažintis – vėlgi pas savo parapijos kleboną¹⁹⁴, tačiau faktiškai situacijų būta įvairių. Ir tarp dvasininkų, ir tarp pasauliečių fiksavome įtampų dėl religinių patarnavimų, sakramentų, teiktų ar gautų ne savo parapijoje. Nurodomi įvairūs tokių nusižengimų motyvai, tačiau juose galima atpažinti socialinius, politinius aspektus. Kunigas L. Kulakovskis 1872 m. savo nepasitenkinimą dėl parapijiečių, kurie kreipiasi ne į savo parapijos, o į dominikonų vienuolyno bažnyčią Nesvyžiuje, argumentavo tuo, kad esą parapijos kunigas turi skelbti parapijiečiams ne tik Dievo Žodį, bet ir dvasinės bei imperatoriaus valdžios nurodymus¹⁹⁵. Panašių motyvų randame ir vėlesniame jo skunde (kreiptasi į pasaulietinę valdžią – Minsko gubernatorių, ir adresatas galėjo turėti įtakos L. Kulakovskio skundo dėstymo logikai). Skundžiamasi, esą Starčico¹⁹⁶ parapijos kunigas Juozapas Tolvinskis skleidžia žinias, kad esą kunigų, kurie vartoja rusų kalbą pridėtinėse pamaldose, patarnavimai netikri, prieštarauja tikėjimui, šventvagiški¹⁹⁷. Tačiau

¹⁸⁹ 1891 11 19 Josvainių klebono Aloyzo Petkevičiaus raportas Žemaičių (Telšių) vyskupui, *LVIA*, 1671, ap. 4, b. 155, l. 744.

¹⁹⁰ Krakų dekanato antrosios klasės Josvainių parapija – 8079 parapijiečiai. Žr.: *Directorium horarum canonicarum et missarum pro Dioecesi Telsensi in Anno Domini Communem MDCCCXCI*, Vilnae, 1891, p. 182.

¹⁹¹ A. S. K r a s i n s k i, min. veik., p. 147, 203. Beje, 1861 m. išleista A. S. Krasinskio „Kanonų teisė“ buvo dažnai naudojama Vilniaus ir Žemaičių (Telšių) vyskupijos dvasininkų knyga. Ginčiuose ja remiantis buvo formuluojamas ne vienas argumentas.

¹⁹² 1857 04 17 Vilniaus miestiečių raštas Mogiliavo arkivyskupui metropolitui, *LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 2175, l. 363.

¹⁹³ Ks. Z. J a n c z e w s k i, Ewolucja przepisów dotyczących pogrzebu kościelnego od Kodeksu prawa kanonicznego z 1917 r., *Prawo Kanoniczne*, t. 43, nr 1–2, 2000, s. 139.

¹⁹⁴ M. V a l a n č i u s, min. veik., p. 262.

¹⁹⁵ 1872 01 25 Nesvyžiaus vikaro [inanco klebono pareigas] kunigo L. Kulakovskio raštas Vilniaus vyskupijos valdytojui, *LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 2332, l. 31.

¹⁹⁶ 1872–1877 m. Vilniaus vyskupijos direktoriuose nurodoma, kad Juozapas Tolvinskis – Slucko dekanato Timkovičių / Cimkavičių 4 klasės parapijos klebonas. Starčica – to paties dekanato 5 klasės parapija. Ar Slucko dekanas to nežinojo?

¹⁹⁷ 1873 12 23 Slucko administratoriaus kunigo L. Kulakovskio raštas Minsko gubernatoriui, ten pat, b. 2346, l. 199. Panaši informacija apie kun. J. Tolvinskį ir 1876, 1877 m. Žr.: 1876 11 20 kunigo L. Kulakovskio raštas Vilniaus vyskupijos valdytojui, ten pat, b. 2393, l. 261; 1877 01 [1?] Kunigo L. Kulakovskio raštas Vilniaus vyskupijos valdytojui, ten pat, b. 2376, l. 204 ir 211.

šiam skunde aiškiau matomas ir kitas – konkuravimo dėl pajamų – motyvas. Esą kunigas J. Tolvinskis vis „įsiveržia“ į L. Kulakovskiui priklausiusią Slucko parapiją, teikia religinius patarnavimus – laidoja, krikštija, tuokia ir taip atima pajamas iš jo – oficialaus parapijos dvasininko. L. Kulakovskio aimanavimas nevertintinas tik kaip retorinis. Apie iš parapijiečių ir kitų dvasininkų jaučiamą spaudimą tokių kunigų, kurie vartojo rusų kalbą pridėtinėse pamaldose, atžvilgiu, rašė ne tik L. Kulakovskis. Taip 1873 m. Vileikos dekanas Jonas Jurgevičius, Radaškonių (Vileikos dekanatas) parapijos klebonas, skundė Vilniaus vyskupijos valdytojui Zabžesko (Vyšniavo dekanatas) administratorių kunigą Joną Bychovecą, kuris esą sutuokė ne savo parapijos porą¹⁹⁸. J. Jurgevičius skunde rėmėsi Tridento susirinkimo nutarimais ir kanonų teise¹⁹⁹, o J. Bychovecas paaiškinimuose vėlgi citavo Vilniaus vyskupo Adomo Stanislovo Krasinskio Kanonų teisės²⁰⁰ paragrafus ir puslapius, kuriuose nurodoma dėl Santuokos sakramento teikimo kitose parapijose²⁰¹. Esą nuotaka – našlaitė ir svečiavosi kaimyninėje parapijoje, todėl jis tuokti galėjo.

1894 m. Gardino buvusios vienuolių bernardinų parapijos klebonas Tomas Dolinskis skundė dekaną Steponą Račkauską tuokiant, laidojant ne savo parapijiečius²⁰². S. Račkauskas aiškinosi, kad dekanas jį skundžiantį Dolinską jau ne kartą įspėjo dėl nederamo elgesio, todėl keršija pastarajam²⁰³. Konfliktai tarp dvasininkų dėl patarnavimų ne savo parapijos asmenims būdingi ne vieną dešimtmetį. Svarbu, kad šiuose kontekstuose fiksuojame ir socialinės bei politinės realybės potekstes: dekanas J. Jurgevičius įtaria, kad minėtoji našlaitė Sabina Godlejevskaja pas jį tuoktis nėjo todėl, kad parapijiečius kunigas J. Bychovecas nuteikė prieš dekaną, kuris pamaldas už imperatorių ir pridėtinės pamaldas laiko rusų kalba. Panašus buvo kunigų L. Kulakovskio ir J. Tolvinskio įtampų atvejis.

Pabrėžtina, kad sakramentų teikimas (santuoka, krikštas) turėjo būti registruojamas nustatyta tvarka (mirtys taip pat registruojamos metrikų knygose) ir išduodami jų liudijimai bei kopijos. Už juos gautos pajamos ir pagal pasaulietinius įstatymus priklausė parapijos dvasininkui. Pavyzdžiui, jau minėtas kunigas L. Kulakovskis, reaguodamas į skundą, aiškinosi, kodėl ima 30 kapeikų už krikštą: esą krikštijant reikia žvakių, aliejaus, „už kuriuos pats sumoku, dar įrašau į metrikų knygą su dviem kopijom ir surašau pen-

¹⁹⁸ 1873 02 28 Vileikos dekano J. Jurgevičiaus raštas Vilniaus vyskupijos valdytojui, ten pat, b. 2346, l. 36 ir 68.

¹⁹⁹ Ten pat, l. 36.

²⁰⁰ *Prawo kanoniczne krótko zebrane przez Adama Stanislawo Krasieńskiego Biskupa Wileńskiego Ś. Teologii Doktora*, Wilno, 1861.

²⁰¹ 1873 04 03 J. Bychoveco raštas Vilniaus vyskupijos valdytojui, ten pat, l. 43.

²⁰² 1894 03 17 Gardino buvusios bernardinų bažnyčios parapijos klebono T. Dolinskio raštas Vilniaus vyskupui, ten pat, b. 2533, l. 157 ir 159.

²⁰³ 1894 04 05 Gardino dekano S. Račkausko raportas Vilniaus vyskupui A. P. Audzevičiui, ten pat, l. 160–164.

kias *vedomosti*, žiemą krikštydamas dar kambarį apkūrenu“ (beje, ir Žemaičių (Telšių) vyskupijoje – nuo lapkričio pradžios iki kovo pabaigos krikšto vanduo turėjo būti pernešamas į atskirą kambarį klebonijoje, kad neužšaltų²⁰⁴, tikėtina, kad tokiam kambariui ir krikštyta); dėl santuokos nurodė vėlgi darantis ne tik metrikų įrašus, bet ir jų kopijas bei penkias *vedomosti*, o esą prašo už tai dviejų trijų rublių. Anot kunigo, per krikštytas valstiečiai išleidžia 20 rublių degtinei, o vestuvėms, kurios tęsiasi savaitę, išleidžia ir 40–100 rublių, bet dar skundžiasi kunigu²⁰⁵. Skųstasi ir kunigu S. Laurinavičiumi, kuris ėmė už metrikų įrašus 3–5 rublių²⁰⁶.

Laidotuvių organizavimas priklausė ne tik nuo Bažnyčios ir tikinčiųjų, bet ir nuo pasaulietinės valdžios. Pastaroji buvo suinteresuota fiksuoti tikslus duomenis apie pavaldinius ir išduoti dokumentus²⁰⁷. Būta labai konkrečių nurodymų dėl mirties fiksavimo, laidojimo vietos ir laiko bei liudijimų išdavimo²⁰⁸. Laidotuvės kontroliuojamos ir kaip socialinis veiksmas: iškilmingoms laidotuvėms, kuriose dalyvauja keletas kunigų, naudojamos bažnytinės vėliavos ir žibintai, reikėjo gubernatoriaus leidimo. Pavyzdžiui, Kauno gubernatorius sutiko, kad laidojant Obelių dekaną, garbės kanauninką Mykolą Steponavičių išnešant iš bažnyčios dalyvautų 10 kunigų iš kaimyninių parapijų ir būtų naudojamos keturios vėliavos bei keturi žibintai²⁰⁹. O Tverėčiaus klebonas Mykolas Masiulis, leidęs nešti bažnytinės vėliavas per dvarininkės Kurkovskajos laidotuves, buvo nubaustas 15 rublių bauda²¹⁰.

²⁰⁴ 1850 12 30 M. Valančiaus aplinkraštis-instrukcija vyskupijos dekanams [Joniškio, Panevėžio dekanams], *KAKA*, b. 296 (byloje lapai nenumeruoti).

²⁰⁵ 1874 05 07 Slucko administratoriaus kunigo L. Kulakovskio raštas-pasiaiškinimas, *LVA*, f. 694, ap. 1, b. 2346, l. 222–229.

²⁰⁶ [Be datos, gauta 1885 08 13] Gardino gubernijos Dambrovos parapijiečių prašymas Vilniaus Romos katalikų konsistorijai, ten pat, b. 2448, l. 35 ir 38.

²⁰⁷ Neleista laidoti be kunigo, nes vėliau sudėtinga išduoti mirties liudijimus. Žr.: 1872 02 01 Šalčininkų administratoriaus Julijono Karpovičiaus raportas, ten pat, b. 2332, l. 39.

²⁰⁸ 1871 02 02 Romos katalikų dvasinės konsistorijos nurodymas (pagal gubernatoriaus nurodymą) nelaidoti valdžios neleistose vietose. Žr.: [be datos, gauta 1873 10 24] Rūdninkų [Trakų dekanatas] administratoriaus Liudviko Stopinskio prašymas Vilniaus vyskupijos valdytojui, ten pat, b. 2346, l. 124. Laidojant reikalingas ir policijos liudijimas, žr.: 1878 03 24 Balstogės dekanas S. Liubotynskio raštas Vilniaus vyskupijos valdytojui [su nuoroda „slaptai“], ten pat, b. 2376, l. 413. 1884 07 21 minimas Konsistorijos nurodymas į laidojimų metrikas įrašyti mirusiojo tėvavardį. Žr.: 1884–1906 m. Skarulių-Jonavos parapijos užrašų, aplinkraščių knyga, *KAKA*, b. 42 (byloje lapai nenumeruoti). Nurodymas laidoti 3 dienas po mirties. Nurodymas minimas: 1877 11 13 Balstogės dekanas S. Liubotynskio raportas Vilniaus vyskupijos valdytojui, *LVA*, f. 694, ap. 1, b. 2376, l. 326 ir 348.

²⁰⁹ 1891 07 20 L. e. Kauno gubernatoriaus pareigas raštas Žemaičių (Telšių) vyskupui, *LVA*, f. 1671, ap. 4, b. 155, l. 457. Panašūs prašymai ir leidimai šioje byloje taip pat lapuose: 403, 404, 416, 421, 448, 451, 787–788, 790, 792, 796.

²¹⁰ 1886 12 16 Vilniaus gubernatoriaus raštas Vilniaus vyskupijos valdytojui L. Zdanovičiui, ten pat, f. 694, ap. 1, b. 2466, l. 157.

Potridentinės Bažnyčios tradicijoje laidotuvės buvo skirstomos į klases²¹¹, o nuo užmokesčio priklausė patarnavimų iškilmingumas – žvakių skaičius, katafalko puošnumas etc. Štai Kivatičių (5 klasė, Pružanų dekanatas) administratorius Stanislovas Jakukievičius nurodė besikreipiantiems – kiek sumokėsite, tokios ir bus laidotuvės, nes gali būti ir 25, ir 100 sidabro rublių, ir dar daugiau. O už 25 sidabro rublius anksti ryte buvo ir gedulingos pamaldos, ir šv. Mišios, ir kūno pašventinimas bažnyčioje, nors į kapines kunigas nevyko, nes esą kenčia nuo reumatizmo, o nuvežti nebuvo kam²¹². 1861 m. Peskų (Valkavisko dekanatas) klebonui Vincentui Valavičiui²¹³ už laidotuves buvo sumokėta 60 rublių. Tiek sumokėjusieji skundė kunigą vyskupui, sutikdami mokėti tik 10 rublių, o kitus pinigus prašydami grąžinti. Vilniaus vyskupas A. S. Krasinskis ir nurodė tą padaryti, nors dekanas skundo faktų nepatvirtino²¹⁴. Dysnos apskrities 2-ojo stano pristavas pateikė duomenis apie Postovo administratoriaus kunigo Stanislovo Vysockio iš valstiečių renkamus didelius mokesčius už religinius patarnavimus²¹⁵ (nurodė, kad už laidotuves imta 10–35 rublių)²¹⁶. Kitur valstiečiai mokėjo ir 10, ir 20 rublių už laidotuves, tačiau jokių pretenzijų kunigui, Rudkos (Bielsko dekanatas) klebonui Liucijonui Monkevičiui neturėjo²¹⁷. Nors (sic!) Kuktiškių parapijos (Švenčionių dekanatas) valstiečiai 1876 m. „nuolankiame prašyme“ rašė apie aukštas kainas už religinius patarnavimus ir nurodė, kad kunigas Mykolas Kovalevskis už santuoką ar laidotuves ima iki 12 rublių²¹⁸. Tačiau, atrodytų, kad šiame prašyme svarbiausia buvo ne pinigai – valstiečiai rašto pabaigoje prašė kito kunigo. Tokio, kuris mokėtų lietuvių kalbą. Beje, dekanas priekaištų kunigu nepatvirtino ir vyskupijos valdytojas nurodė pranešti prašytojams, kad daugiau jo panašiais neteisingais skundais „neapsunkintų“²¹⁹. Taigi valstiečių skundo likimas panašus ir XIX a. aštuntame, ir devintame dešimtmečiais, ir Vilniaus vyskupiją valdant valdytojui P. Žilinskiui, ir vyskupui ordinarui K. Hrynevickiui.

²¹¹ Ks. Z. J a n c z e w s k i, Ewolucja przepisów dotyczących pogrzebu kościelnego od Kodeksu prawa kanonicznego z 1917 r., s. 133.

²¹² 1873 06 28 Pružanų dekano Antano Godzinskio raportas Vilniaus vyskupijos valdytojui P. Žilinskiui, *LVA*, f. 694, ap. 1, b. 2346, l. 76 ir 112.

²¹³ Daugiau apie jį žr.: A. P r a š m a n t a i t ė, min veik., p. 240.

²¹⁴ 1861 05 31 Jono Semaškos raštas Vilniaus vyskupui, *LVA*, f. 694, ap. 1, b. 2175, nenumuotas lapas prieš l. 305 ir l. 354. Lapo kampe yra Vilniaus vyskupo nurodymas.

²¹⁵ Nurodoma, kad vestuvės kainuoja 5–15 rublių, krikštas 30 kap. – 1 rublių.

²¹⁶ 1885 06 18 Vilniaus gubernatoriaus raštas Vilniaus generalgubernatoriui, ten pat, f. 378, 1884 BS, b. 882, l. 58.

²¹⁷ 1894 01 15 Gardino gubernijos dvarininko Gustavo Volko skundas Vilniaus vyskupui, ten pat, f. 694, ap. 1, b. 2533, l. 30–31.

²¹⁸ 1876 11 04 Kuktiškių parapijos įgaliotinių raštas Vilniaus vyskupijos valdytojui, ten pat, b. 2376, l. 196.

²¹⁹ 1877 01 18 Vilniaus vyskupijos valdytojo raštas Švenčionių dekanui M. Jusevičiui, ten pat, l. 193.

Pastebėtina, kad už užmokestį / auką buvo atliekami ne tik religiniai patarnavimai, susiję su socialinio statuso fiksavimu. Vilniaus vyskupijoje fiksavome kai kurių kunigų reikalavimą parapijiečiams mokėti už velykinę išpažintį. Velykinė išpažintis arba išpažintis kartą metuose buvo privaloma suaugusiam parapijiečiui ar vaikui, priėmusiam Pirmąją Komuniją. Šis tikinčiojo pareigos atlikimas savo parapijoje buvo kontroliuojamas dalijant korteles (ir Vilniaus, ir Žemaičių²²⁰ vyskupijose) pagal parapijiečių sąrašus. Išpažinties kontrole buvo suinteresuota ir pasaulietinė valdžia, nes siekta, kad asmenys, perrašyti į stačiatikų Bažnyčią (anksčiau priklausę Graikų katalikų, Romos katalikų Bažnyčioms), neitų išpažinties pas Romos katalikų dvasininkus²²¹. Paprastai kortelė būdavo atsiimama zakristijoje (pas vargonininką) ir pateikiama kunigui prieš išpažintį. Joje nurodomi metai, parapija ir numeris parapijos sąrašė²²². Bet galėjo nutikti, kad zakristijoje atsirasdavo puodelių, į kuriuos tikintieji, eidami pasiimti kortelių išpažinčiai, galėtų įmesti keletą kapeikų²²³. XIX a. aštuntame dešimtmetyje skūstasi ir Lydos dekanu, vėliau – Medilos administratoriumi, jau minėtu B. Karpovičiumi (rinko po 3 kap. „savo reikmėms“)²²⁴. Kitur ir kitu laiku kelių įmestų kapeikų galėjo ir nepakakti – reikėjo 10 ar net 30-ies²²⁵. Pivašiūnų kunigas Juozapas Gabševičius rinko po 10 kap. Beje, už paliudijimą apie tokią rinkliavą valstietis gavo kūno bausmę ir baudą bei areštą²²⁶. 1886 m. apskūstas kunigas Kasparas Julijonas Jakubovskis, įvedęs 6 ir 10 kap. mokestį už išpažintį, nors iki jo nieko panašaus nebuvo²²⁷. 1894 m. Narevo (Bielsko dekanatas) klebonas Juozapas Sarosekas

²²⁰ V. Merkys, min. veik., p. 248.

²²¹ Egzistavo 1839 12 16 įsakas, nurodantis Romos katalikų dvasininkams priimti ne savo parapijos asmenis išpažinties, tik pastariesiems pateikus savo parapijos dvasininko liudijimą. Būta ir daugiau panašių nurodymų [1874 09 16 ir 1875 09 06], kuriuos dvasininkams skelbė Vilniaus Romos katalikų dvasinės konsistorija ir valdytojas. Žr.: 1878 08 05 einančio Gardino gubernatoriaus pareigas raštas Vilniaus vyskupijos valdytojui, *LVI A*, f. 694, ap. 1, b. 2376, l. 507–509; 1878 08 09 Vilniaus Romos katalikų dvasinės konsistorijos raštas Gardino ir kitiems dekanams, ten pat, l. 506 ir 522; 1878 08 14 Gardino dekano J. Malyševičiaus raštas Vilniaus vyskupijos valdytojui, ten pat, l. 505 ir 523. Minimos 1840 m. taisyklės žr.: 1884 11 [??] Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Vilniaus vyskupui K. Hrynevickiui, ten pat, f. 378, 1884 BS, b. 952, l. 21–22; 1884 12 21 vidaus reikalų ministro D. Tolstojaus raštas Vilniaus generalgubernatoriui, ten pat, l. 11–13.

²²² 1884 12 15 Gardino gubernatoriaus raštas Vilniaus generalgubernatoriui, ten pat, b. 952, l. 8.

²²³ Taip pasiaiškiniame nurodė kunigas, kurį parapijiečiai skundė renkant po 5 kapeikas už išpažintį. Žr.: 1874 05 07 Slucko administratoriaus L. Kulakovskio raštas-pasiaiškinimas, ten pat, f. 694, ap. 1, b. 2346, l. 223.

²²⁴ 1877 09 20 Vilniaus vyskupijos valdytojo raštas Vilniaus Romos katalikų dvasinei konsistorijai, ten pat, b. 2376, l. 317; 1878 09 22 Vilniaus gubernatoriaus raštas Vilniaus generalgubernatoriui, ten pat, f. 378, ap. 1878 BS, b. 379, l. 4.

²²⁵ 1884 06 18 Drohičino kunigo K. Gudvilovičiaus pasiaiškinimas Bielsko dekanui S. Michalskiui, ten pat, f. 694, ap. 1, b. 2449, l. 187.

²²⁶ 1876 07 20 valstiečio Benedikto Gajevskio pranešimas Vilniaus vyskupijos valdytojui, ten pat, b. 2376, l. 224 ir 248; 1876 06 29 Pivašiūnų parapijiečių prašymas Vilniaus vyskupijos valdytojui, ten pat, l. 225 ir 247.

²²⁷ 1886 05 06 Valkavisko valstiečių skundas Vilniaus Romos katalikų dvasinei konsistorijai, ten pat, b. 2466, l. 82 ir 86.

vėlgi aiškinosi vyskupui dėl renkamų 30 kap. už išpažintį. Esą jis nežinojo, kad Vilniaus vyskupas A. P. Audzevičius tai draudė aplinkraščiu, ir nurodė, kad beveik visose Gardino gubernijos bažnyčiose imamas toks mokestis vargonininko išlaikymui²²⁸. Beje, kad tokią paslaugą teikė vargonininkas, nurodoma ne vienu atveju²²⁹. Iš parapijiečių skundų ir sužinome, kad vargonininkas Aleksandras Šiška (pašalintas iš Dambravos bažnyčios) savavaliavo ir ėmė už išpažintį po 3½ kap., pažeisdamas konsistorijos nurodymą²³⁰. Dar 1885 m. rugpjūčio mėnesį skųstasi, kad šios bažnyčios kunigas S. Laurinavičius ima pinigų už patarnavimus: be kita ko, nurodyta, kad už velykinę išpažintį ima pusantros kapeikos, nors tai prieštarauja Konsistorijos nurodymui, kurį esą pats pasirašė²³¹. Beje, toks 1884 m. birželio 11 d. nr. 5054 Konsistorijos nurodymas minimas tik 1885 m. rugpjūčio 12 d. prašymo kopijoje²³². Tik įdomu, kaip parapijiečiai sužinojo apie Konsistorijos nurodymą? Gal iš vikaro J. Murniko, kuris konfliktavo ir su kunigu S. Laurinavičiumi, ir su vargonininku A. Šiška? Akivaizdu, kad tokia rinkliava egzistavo ne vieną dešimtmetį, nors fiksavome neigiamą dvasinės vyresnybės požiūrį į ją. Kita vertus, negalime tiksliai nustatyti, ar šis reiškinys buvo dažnas. Teturime ištarmių apie buvusios Minsko vyskupijos, Gardino gubernijos parapijų bažnyčias. Tai – Vilniaus vyskupija, o joje po 1863 m., kai vyskupas A. S. Krasinskis buvo išstremtas, dvasinės valdžios autoritetas buvo žemesnis, lyginant su Žemaičių (Telšių) vyskupija; joje vyskupijos administratoriai, vyskupai keitėsi kur kas dažniau nei Žemaičių (Telšių) vyskupijoje, todėl tikėtina, kad dvasinės valdžios kontrolė buvo menkesnė ir atsirasdavo prielaidų dvasininko savivalei ar improvizacijai. Kita vertus, galbūt ir parapijiečiai savanoriškai ne taip uoliai rūpinosi savo bažnyčios išlaikymu, todėl dvasininkai imdavosi priemonių savo nuožiūra.

Socialiniai (ir politiniai, kultūriniai) aspektai, kuriuos fiksavome parapijos dvasininko tarnystėje bei gyvensenoje, rodo parapiją buvus socialine struktūra, siejama įvairių ryšių bei atsakomybių. Visi jie galėjo formuotis ne tik dėl to, kad parapija – Bažnyčios dalis, o ir todėl, kad parapija kaip Bažnyčios struktūra ir visuomenės dalis buvo veikiamas pasaulietinės valdžios lūkesčių ir projektų, luominėje visuomenėje funkcionavusių socialinių kultūrinių normų. Visi šie kontekstai veikė dvasininko socialinę laikyseną, tarnystės raišką.

²²⁸ 1894 10 25 Narevo klebono Juozapo Saroseko pasiaiškinimas Vilniaus vyskupui A. Audzevičiui, ten pat, b. 2533, l. 375–376.

²²⁹ 1894 12 01 Novy Dvoro parapijos parapijiečių liudijimai dėl kunigo Fadėjaus Savošinskio, ten pat, l. 462.

²³⁰ 1886 02 07 parapijiečių įgaliotų valstiečių prašymas Vilniaus vyskupijos valdytojui L. Zdanovičiui, ten pat, b. 2466, l. 41 ir 56. Pastebėtina, kad konsistorijos nurodymo tikslį data šiame dokumente neminima.

²³¹ [Be datos, gauta 1885 08 13] Gardino gubernijos Dambravos parapijiečių prašymas Vilniaus Romos katalikų dvasinei konsistorijai, ten pat, b. 2448, l. 35 [ir 38].

²³² 1885 08 12 (rašto kopija daryta 09 18) Gardino gubernijos Dambravos parapijiečių prašymas Vilniaus vyskupijos valdytojui, ten pat, l. 42 ir 53.

Fiksavome ypatingą dvasininko statusą parapijoje. Jis turėjo transcendentinę ir juridinę galią parapijiečiams: kontroliavo ir organizavo jų religinį gyvenimą, religines praktikas bei dalyvavo deklaruojant jų socialinį statusą, fiksavo jo kaitą. Kita vertus, parapijiečių ir dvasininko santykių įtampos, kurias identifikavome, rodo, kaip luominėje, bet modernėjimo procesus išgyvenančioje XIX a. Lietuvos visuomenėje ypatingas dvasininko statusas menksta, o autoritetas eizėja.

Išvados

Rusijos imperijoje, kurioje Stačiatikių Bažnyčia turėjo ypatingą statusą, o kitos bažnyčios ir tikėjimai buvo tik pripažįstami, Romos katalikų dvasininkų tarnystės raiška buvo komplikuoja, nors pasaulietiniais įstatymais pripažinta ir fiksuota išskirtinė dvasininkų luomo asmenų padėtis visuomenėje. Rusijos imperijoje dvasininkų luomas turėjo aiškias ne tik tarnystės pareigas, kuriomis realizuotas pašaukimas, bet ir valstybės tarnautojų funkcijas.

Priklausomai nuo konteksto identifikavome įvairios dvasininkų tarnystės socialinio reikšmingumo, savivokos ištarmes ir deklaracijas. Vienu dvasininkų deklaracijose koegzistavo ne vienas jų socialinio reikšmingumo šaltinis (jais nurodomi ir Bažnyčia, ir valstybė), o kitų dvasininkų jie sąmoningai atskiriami.

Pagal potridentinę dvasingumo tradiciją kunigo tarnystė buvo suvokiama pabrėžiant jo vadovavimo *galią*, o dvasininko statusas katalikiškoje bendruomenėje, jos segmente – parapijoje buvo ypatingas. Dvasininko tarnystės pareigų atlikimas akivaizdžiai rodė šio luomo asmens išskirtinumą, teigė ir stiprino ne tik kunigo kaip dvasininkų luomo asmens, bet ir socialinį dvasininko statusą, socialinę jo vertę bei asmens savivertę. Dvasininko ir pasauliečio santykiai buvo aiškiai atskirti ir hierarchiniai. Visuomenės luominė struktūra buvo ir palanki prielaida, ir sąlyga ypatingam kunigo statusui funkcionuoti. Hierarchiškumas buvo būdingas ir pabrėžiamas anuometinėje Bažnyčios struktūroje, taip pat jis būdingas ir reikšmingas luominei visuomenei. Dvasininkų tarnystės sampratai, kuri buvo formuojama laikantis potridentinės Bažnyčios dvasingumo tradicijos, buvo būdingas klusnumo ir nuolankumo kultūrinių normų diegimas. Klusnumas formuotas kaip ypatinga dvasininko laikysena, kaip jo pareiga, dorybė ir luomo savybė. Klusnumo ir nuolankumo reikalavimai tebefunkcionavusioje luominėje visuomenėje turėjo ne tik teologines, bet ir socialines prasmes bei išraiškas. Jie modeliavo ir veikė dvasininkų tarnystę – santykius su parapijiečiais ir dvasininkų luomo viduje.

Klusnumo teologinis turinys XIX a. visuomenėje, išlaikiusioje luominę struktūrą, skleidėsi kaip ryški socialinių santykių konstravimo norma ir Bažnyčioje, ir už jos ribų. Klusnumas iš Bažnyčios mokymo plotmės buvo perkeliamas ir į socialinius santykius.

Jo reikalaujama dvasininkų tarpusavio santykiuose (klusnumo iš parapijos dvasininko reikalauja vyskupas, dekanas, iš vikaro klusnumo reikalauja klebonas) ir iš pasauliečių parapijoje.

Dvasininkų santykiuose su parapijiečiais tebebuvo ryški socialinės kilmės arba luomo sąlygota distancija. Net XIX a. pabaigoje tebegyvavo patronaliniai nuostatai jų atžvilgiu. Taip pat fiksavome, kad dvasininkų luomo viduje asmenys, kilę iš žemesniųjų luomų, galėjo susidurti su panašia į patronalinę laikysena jų atžvilgiu. Dvasininkų ištarmės apie luomą rodo, kad jis tebebuvo svarbi kunigo tapatybės dalis. Sudėtinga identifikuoti, ar toks kelių luomo tapatybių koegzistavimas sąlygojo vidinę asmenybės įtampą. Juo labiau kad fiksavome, jog galėjo koegzistuoti ir esama dvasininko tapatybė, ir socialinė tapatybė, su kuria ateita į dvasininkų luomą – valstiečių, miestiečių, bajorų. Taigi santykiuose tarp dvasininkų šio luomo viduje buvo susiduriama su luomo – socialinės kilmės ženklo – sąlygota įtampa.

Analizuodami liturginę tarnystę fiksavome, kad antroje XIX a. pusėje jau egzistavo kasdienių šv. Mišių praktika, kai jose dalyvauja ne tik patarnautojas, bet ir kiti tikintieji. Visgi šv. Mišių kas dieną galėjo nebūti dvasininkams pažeidžiant Bažnyčios discipliną ar dėl pasaulietinės valdžios priemonių, kuriomis kontroliuotas dvasininkų pareigų atlikimas. Pastebėtina, kad be dvasinės valdžios leidimo be tarnybos vietos esančiam dvasininkui aukoti šv. Mišias draudė ir Tridento tradicija, kanonai. Po 1863 m. pasaulietinei valdžiai uždarinėjant katalikų bažnyčias, kai kurie kunigai liko be parapijų. Jiems vyskupijų valdžia galėjo suteikti leidimus aukoti šv. Mišias tam tikroje bažnyčioje, tačiau vadinamajame Šiaurės Vakarų krašte, taigi Vilniaus ir Žemaičių (Telšių) vyskupijose, galiojo ir pasaulietinės valdžios nurodymai, ir sankcijos šiuo klausimu. Todėl ne visose parapijų bažnyčiose šv. Mišios aukotos kasdien, ir netgi turėdamas bažnytinės valdžios leidimą, ne kiekvienas kunigas turėjo galimybę jas aukoti.

Nors Kanonų teisė reglamentavo, kokie religiniai patarnavimai ir sakramentai turi būti teikiami savo parapijoje, faktiškai situacijų būta įvairių. Konfliktai dėl religinių patarnavimų teikimo tarp dvasininkų rodo, kad įtampų kildavo ne tik dėl Bažnyčios teisės pažeidimo, bet ir dėl skirtingos socialinės, politinės dvasininkų laikysenos, santykio su pasaulietinės valdžios projektais ir lūkesčiais, ekonominių motyvų.

Analizuodami socialinius aspektus Vilniaus ir Žemaičių (Telšių) vyskupijos Romos katalikų parapijos dvasininko gyvensenoje ir tarnystėje po 1863 m. sukilimo, tyrimą koncentravome į funkcionavusį socialinių kultūrinių normų kontekstą, į epizodus, kuriuose aiškiai matoma, kaip socialinės, kultūrinės normos, politika modeliuoja dvasininko socialinę laikyseną, tarnystę, santykius su visuomene. Socialinio konteksto įtaka atpažįstama ir atliekant konkrečias dvasininko tarnystės pareigas – švenčiant liturgiją, administruojant sakramentus, teikiant kitus religinius patarnavimus. Daugiau ir ryškesnių, lyginant su Žemaičių (Telšių) vyskupija, politikos įsikišimo aspektų fiksavome Vilniaus vyskupijoje

(kartu su Minsko gubernija). Dėl jos konfesinio nehomogeniškumo, didesnio stačiatikių gyventojų procento pasaulietinės valdžios projektai ir veiksmai šioje vyskupijoje buvo radikalesni.

Tyrimė fiksuojame vienalaikę socialinių santykių, laikysenų įvairovę, kurioje atsiškleidžia ir dvasininkų kaip luomo laikysenos visuma, ir individuali asmens laikysena, individo tapatybės autentiškumas, unikalumas.

Publikuoti šaltiniai ir literatūra

Directorium horarum canonicarum et missarum pro Dioecesi Telsensi in Annum Domini MDCCCLXXX, MDCCCXCI. Vilnae, 1880, 1891.

GIMŽAUSKAS, Silvestras. *Pamokslai*. Parengė P. Subačius, R. Taučiūtė. Vilnius: Lietuvos katalikų mokslo akademija, 2010.

JUZUMAS, Vincentas. *Žemaičių vyskupijos aprašymas*. Parengė M. Paknys. Varniai: Žemaičių vyskupijos muziejus, 2013.

Ordo Divini Officii Recitandi Sacrique peragendi a clero Romano-Catholico Dioecesis Vilnensis pro anno Domini 1877. Vilnae, 1876.

VALANČIUS, Motiejus. *Raštai*, t. 5: *Mokslas Rymo katalikų. Apie brostvas su įstatymais Trečiojo Zokano švento Dominiko*. Parengė V. Vanagas. Vilnius: Lietuvos literatūros ir tautosakos institutas, 2012.

Vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio Kauno dekanato vizitacija 1782 m. Lietuvos istorijos šaltiniai, t. 6. Sudarė ir parengė V. Jogėla. Vilnius, 2001.

Свод законов Российской империи, т. XI, часть I: *О управленіи духовных дель Христіанъ Римско-Католическаго исповѣданія*. Санкт-Петербургъ, 1857.

Свод законов Российской империи, т. XI, часть I: *О управленіи духовных дель Христіанъ Римско-Католическаго и Армяно-Католическаго исповѣданій*. Санкт-Петербургъ, 1896.

Свод законов Российской империи, т. IX: *Законы о Состояніяхъ*. Санкт-Петербургъ, 1876.

ALEKSANDRAVIČIUS, Egidijus. *XIX amžiaus istorijos profiliai*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1993.

ČIBIRAS, Kristupas. *Liturgija [trečias pataisytas pritaikytas programai leidimas]*. Kaunas: Valstybinė leidykla Kaune, 1942.

DUBOIS, Henryk. *Przewodnik dla kleryków i młodych kapłanów*. Warszawa: w Drukarni Czerwińskiego i Spółki, 1877.

Encyklopedia katolicka, t. 13. Lublin: TN KUL, 2009.

GUARDINI, Romano. *Apie liturgijos dvasią*. Vilnius: katalikų pasaulio leidiniai, 2015.

Ks. JANCZEWSKI, Zbigniew. Ewolucja przepisów dotyczących pogrzebu kościelnego od Kodeksu prawa kanonicznego z 1917 r. *Prawo Kanoniczne*, t. 43, 2000, nr 1–2, s. 123–140.

Ks. JEMIELITY, Witold. Ambona w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim dla ogłoszeń ciwilnych. *Prawo Kanoniczne*, t. 43, 2000, nr 1–2, s. 141–216.

KATILIUS, Algimantas. Dvasininkai Vilniaus laikinosios archeologijos komisijos veikloje. In: *Kova dėl Istorijos: Vilniaus senienų muziejus (1855–1915)*. Sud. Reda Griškaitė, Žyginas Būčys. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2015, p. 263–280.

KOPICZKO, Andrzej. *Duchowieństwo katolickie diecezji Warmińskiej w latach 1821–1945*. Część 1: *Studium prozopograficzne*. Olsztyn: Wydział Duszpasterski Kurii Metropolitalnej Archidiecezji Warmińskiej, 2004.

KRISAŃ, Maria. Aktywność religijna chłopów Królestwa Polskiego przed wybuchem pierwszej wojny światowej. Ruch mariawicki i zaraniarski. In: *Imperia, narody i społeczeństwa Europy Wschodniej i Środkowej na progu pierwszej wojny światowej*. Pod red. Andrzeja Nowaka przy współpracy Mikołaja Banaszkiwicza. Warszawa: Wydawca Centrum Polsko-Rosyjskiego Dialogu i Porozumienia, 2016, s. 99–117.

KRISAŃ, Maria. *Chłopi wobec zmian cywilizacyjnych w Królestwie polskim w drugiej połowie XIX – początku XX wieku*. Warszawa: Wydawnictwo Neriton. Instytut Historii PAN, 2008.

Ks. KRUKOWSKI, Józef, *Teologia pasterska katolicka dla użytku seminariów duchownych i pasterzów dusz* (Czwarte wydane). Kraków: Nakładem księgarni G. Gebethnera i Sp., 1894 [knyga su Vilniaus seminarijos antspaudu saugoma Kauno kunigų seminarijos bibliotekoje].

KURCZEWSKI, Jan. *Wykład przenajświętszej Ofiary Mszy Świętej w 30 naukach niedzielnych*. Wilno: Nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1898.

LEWALSKI, Krzysztof. Między sacrum a profanum, czyli jak to wśród braci kapłańskiej bywało. Duchowieństwo rzymskokatolickie w zaborze rosyjskim w II połowie XIX i na początku XX wieku (zarys problematyki). *Echa przeszłości*, t. 7, 2006, s. 53–68.

MARCINKEVIČIENĖ, Dalia. *Vedusiųjų visuomenė: santuoka ir skyrybos Lietuvoje XIX amžiuje – XX amžiaus pradžioje*. Vilnius: Vaga, 1999.

MEDIŠAUSKIENĖ, Zita. Apie dvarininkų ir valstiečių santykius ne iš klasių kovos pozicijų. In: *Dvaras modernėjančioje Lietuvoje. XIX a. antra pusė – XX a. pirma pusė*. Sud. G. Jankevičiūtė, D. Mačiulis. Vilnius: E. Karpavičiaus leidykla, 2005, p. 15–25.

MERKYS, Vytautas. *Motiejus Valančius: Tarp katalikiškojo universalizmo ir tautiškumo*. Vilnius: Mintis, 1999.

MERKYS, Vytautas. *Tautiniai santykiai Vilniaus vyskupijoje 1798–1918 m.* Vilnius: Versus aureus, 2006.

NOWOWIEJSKI, Antoni. *Ceremonjal parafjalny. Przewodnik liturgiczny dla duchowieństwa pasterstwem dusz zajętego*. Płock: druk K. Miecznikowskiego, 1906.

OLSZEWSKI, Daniel. *Polska kultura religijna na przełomie XIX i XX wieku*. Warszawa: Instytut Tomistyczny ojców dominikanów w Warszawie, Instytut wydawniczy PAX, 1996.

Ks. PASTUSZKO, Marian. Szafarstwo Najświętszej Eucharystii (Kanony 897–911). *Prawo Kanoniczne*, 37, 1994, nr 1–2, s. 73–161.

Podręczna encyklopedia kościelna, t. 27/28. Warszawa: Gebethner i Wolff, 1912.

PRAŠMANTAITĖ, Aldona. *1863 metų sukilimas ir Katalikų Bažnyčia Lietuvoje*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2014.

Prawo kanoniczne krótko zebrane przez Adama Stanisława Krasieńskiego Biskupa Wileńskiego Ś. Teologii Doktora. Wilno, 1861.

RATZINGER, Joseph / Benediktas XVI. *Liturgijos dvasia. Įvadas*. Iš vok. kalbos vertė G. Žukas. Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai, 2012.

RUBINAS, Algis. Sakramentų lietuviški pavadinimai ir jų istorija. *Lituanistica*, 2003, nr. 2 (54), p. 56–62.

SIRUTAVIČIUS, Vladas. Nusikaltimai ir visuomenė XIX amžiaus Lietuvoje. *Lietuvių Atgimimo istorijos studijos*, t. 12. Vilnius: Baltos lankos, 1995.

STALIŪNAS, Darius. *Rusinimas: Lietuva ir Baltarusija po 1863 metų*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2009.

Tridento visuotinio Bažnyčios susirinkimo (1545–1563) įtaka Lietuvos kultūrai: Susirinkimo idėjų suvokimas ir sklaida Vidurio Europos rytuose. Sudarytoja A. Aleksandravičiūtė. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2009.

Br. SKROBLAS, Lukas OSB. Romos Mišių istorija (23). Eucharistija XIX amžiuje, prieiga per internetą: <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2015-06-16-romos-misiu-istorija-23-eucharistija-...>[žiūrėta 2016 04 20].

Br. SKROBLAS, Lukas OSB. Romos Mišių istorija (26). Vatikano II susirinkimas, prieiga per internetą: <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2015-06-30-romos-misiu-istorija-26-vatikano-ii-susirinkimas><http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2015-06-16-romos-misiu-istorija-23-eucharistija-...>[žiūrėta 2016 04 20].

SUBAČIUS, Paulius. Vyskupo kasdienybė: nutylėtas sufraganas Antanas Baranauskas. *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos*, 2005, t. 5(14), p. 65–74.

Tradicinės ir naujosios Mišios. 1969 m. liturginės reformos Katalikų Bažnyčioje problema, red. Kun. Edmundas Naujokaitis. Kaunas: Už Tradiciją, 2006.

VORGRIMLER, Herbert. *Naujasis teologijos žodynas*. Kaunas: Katalikų interneto tarnyba, 2003.

ŽALTAUSKAITĖ, Vilma. „Žinyčia“ – laikraštis „apšviestiesniems Lietuviams“. *Lituanistica*, 1998, nr. 1 (33), p. 19–29.

ŽALTAUSKAITĖ, Vilma. Dvasininkijos kartų konfliktas. Retorika ir turinys. *Darbai ir dienos*, t. 28, 2001, p. 243–253.

ŽALTAUSKAITĖ, Vilma. Žydas: partneris ir konkurentas Katalikų Bažnyčios turto nuomos sutartyse XIX amžiaus pabaigoje. In: *Žydai Lietuvos ekonominėje-socialinėje struktūroje: tarp tarpininko ir konkurento*. Sud. V. Sirutavičius, D. Staliūnas, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2006, p. 121–130.

ŽALTAUSKAITĖ, Vilma. Luomo tapatybės ženklai Romos katalikų dvasininkų dienoraščiuose (XIX a. antroji pusė – XX a. pirmieji dešimtmečiai). In: *Egodokumentai ir privati Lietuvos erdvė XVI–XX amžiuje*. Sudarytojas A. Pacevičius. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2013, p. 403–423.

ŽALTAUSKAITĖ, Vilma. Romos katalikų dvasininkų mobilumas ir jo kontrolė Žemaičių (Telšių) ir Vilniaus vyskupijose (po 1863–1864 m. sukilimo iki XX a. pradžios). *Lietuvos istorijos metraštis*, 2013 metai 2, 2014, p. 117–141.

ŽALTAUSKAITĖ, Vilma. Katalikų dvasininkų luomo tapatybės formavimo ženklai XIX a. regulose: Imperatoriškosios Romos katalikų dvasinės akademijos atvejis. Ir publikacija: Imperatoriškosios Romos katalikų dvasinės akademijos Sankt Peterburge 1886 m. regula. In: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, t. 37. Vilnius: Lietuvos katalikų mokslo akademija, 2013, p. 65–129.

ŽALTAUSKAITĖ, Vilma. *Litvomanų kartos gimimas: sociokultūrinės laikysenos formavimo(si) erdvė Žemaičių (Telšių) seminarijoje Kaune*. In: *Kalbos istorijos ir dialektologijos problemos*, t. 4. Sud. V. Meiliūnaitė, V. Ragaišienė. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2015, p. 74–75.

ŽALTAUSKAITĖ, Vilma. Romos katalikų dvasininkų socialinis mobilumas (po 1863–1864 m. sukilimo – iki XX a. pradžios). *Lietuvos istorijos metraštis*, 2014 metai 2, 2015, p. 97–124.

ŽALTAUSKAITĖ, Vilma. Elementy dyscypliny duchowości jezuickiej w regulach instytucji wychowujących duchownych w XIX wieku (Wilno – Petersburg, Wornie – Kowno). In: *Cor dioecesis. 450 lat Warmińskiego Seminarium Duchownego „Hosianum“ (1565–2015)*. Red. A. Kopiczko, P. Rabczyński. Olsztyn: Instytut Historii i Stosunków Międzynarodowych, 2015, s. 329–341.

БОГОСЛОВСКИЙ, Константин. *Государственное положение Римско-католической церкви в России от Екатерины Великой до настоящего времени*. Харьков: Типография Губернского Правления, 1898.

БУТКЕВИЧЪ, Тимофей. *Устройство и управление Римско-католической церкви вообще и в России въ частности*. Харьков: Епархіальная Типографія, 1916.

ВЕРТ, Пол. *Православие, инославие, иноверие: очерки по истории религиозного разнообразия Российской империи*. Москва: Новое литературное обозрение, 2012.

ВИШЛЕНКОВА, Елена; МАЛЬШЕВА, Светлана; САЛНИКОВА, Алла. *Культура повседневности провинциального города: Казань и казанцы в XIX–XX веках*. Казань: Издательство Казанского государственного университета, 2008.

ДОЛБИЛОВ, Михаил. *Русский край, чужая вера: этноконфессиональная политика империи в Литве и Белоруссии при Александре II*. Москва: Новое литературное обозрение, 2010.

ЛЮДТКЕ, Альф. Что такое история повседневности? Ее достижения и перспективы в Германии. *Социальная история. Ежегодник, 1998/99*, с. 77–100.

ПУШКАРЕВА, Наталья. «История повседневности» и «история частной жизни» содержание и соотношение понятий. *Социальная история. Ежегодник, 2004*, с. 93–113.

SOCIAL ASPECTS IN THE SERVICE AND LIFESTYLE OF ROMAN CATHOLIC CLERGYMEN OF THE DIOCESES OF VILNIUS AND SAMOGITIA (TELŠIAI)

Summary

VILMA ŽALTAUSKAITĖ

The Church as a community views the social constituent as the given that is taken for granted, therefore it may seem unnecessary to single it out in the research. However, in the Church as a structure which operates at a given time in a given socio-political and cultural space, i.e. the society, and from the point of view of the Church administration, in a given diocese and its administrative part – a parish – social aspects of the clergymen's service and lifestyle may be distinguished and investigated. They help us understand the place and status of the clergyman in the society of those times as well as the structure of the society they lived in.

In this research lifestyle is defined as a person's bearing, shaped by the peculiar activities of the Roman Catholic clergy. The aim of this article is to analyse how the service and lifestyle of *parish* clergymen of the dioceses of Vilnius and Samogitia (Telšiai)¹ were affected by the social (as well as political

¹ The double name of the Diocese of Telšiai or Samogitia came into use in the early 1840s and this form of the name was used in the agreement between Russia and the Apostolic See of 1847.

and cultural) reality behind the walls of the vestry and the rectory, how social and cultural standards and expectations of the government's policy affected clergymen's lifestyle and *how* this reflected in the internal relations within the class of the clergy and external relations with the congregation.

Chronological framework of the research covers the second half of the 19th century, however the period in focus is after the January Uprising of 1863. That was the time when the Catholic Church in the Russian Empire was put under obvious pressure by the secular authorities which explicitly strived to control clergymen's social attitudes and duties related to their service. Besides, at that time the society was undergoing an important social reform, namely the abolition of serfdom, which resulted in the modernisation of the society and changes in class relations as well as affected the clergy and its relations with the society.

In the Russian Empire, where the Orthodox Church was enjoying special status and other churches and faiths were no more than tolerated, the expression of the service of Roman Catholic clergymen was rather complicated, though secular laws acknowledged and established special status of all clergymen in the society. The clergy of the Russian Empire not only had clear-cut service duties to translate their mission, but also had to perform the civil servant's functions.

Based on the context, various sayings and declarations related to the social significance and self-perception of clergymen's service were identified. Declarations of some clergymen manifest coexistence of several sources of their significance (the Church and the state are indicated as such), however, others are apt to deliberately separate them.

In line with the post-Trent tradition of spiritual theology, the service of the priest was perceived emphasizing his *power* of leadership and the clergyman was enjoying a particular status in the Catholic community and its segments such as parishes. Performance of duties related to the clergyman's service explicitly suggested of the exclusivity of the representatives of the clergy, supported and enhanced the status of the priest not only as representing his class, but also his social status, social value and self-esteem. Relations between the clergyman and the layman were distinctly separated and hierarchical. Hierarchy was typical and emphasized in the structure of the Church at that time as well as it was typical and important in the class society.

The concept of clergymen's service, shaped in pursuance of the spiritual tradition of the post-Trent Church, was characterized by the implantation of such cultural norms as obedience and humility. Obedience was implanted as a peculiar bearing of the clergyman, as his duty, virtue and quality of the class. The theological content of obedience in the society of the 19th century, which had retained the class structure, unfolded as a clear-cut norm in the shaping of social relationships both inside and outside the Church.

Relationships between clergymen and parishioners were still characterized by rather obvious distance determined by their social background or class. Patronal attitude in their regard was viable even at the end of the 19th century. It has also been identified that inside the class of the clergy lowborn people could have faced patronal and similar attitudes in their regard. Clergymen's declarations concerning the class suggest of it being an important part of the priest's identity.

Analysis of liturgical service revealed that in the second half of the 19th century daily celebration of Mass attended not only by the acolyte but also by other representatives of the congregation was already practiced. However, there might have been days when due to the violation of the Church discipline by the clergymen or application of measures by the secular authorities which intended to control clergymen's duties, Mass was not celebrated.

Analysis of social aspects was focused on the context of socio-cultural norms that functioned in the period in question and on episodes which clearly evidence how socio-cultural norms and politics shaped the clergyman's social attitudes, service and relations with the society. Aspects of political intervention identified in the Diocese of Vilnius (including Minsk province) outnumbered and were more explicit than those detected in the Diocese of Samogitia (Telšiai). Confessional non-homogeneity and larger percentage of Orthodox population were accountable for the fact that projects and actions of the secular authorities in the former diocese were more radical.

The research revealed a diversity of social relations which encompasses the general bearing of the clergy as a class, individual attitudes of a person as well as the authenticity and uniqueness of a person's identity.

Gauta 2017 m. balandžio mėn.

Priimta 2017 m. birželio mėn.

Vilma Žaltauškaitė – Lietuvos istorijos instituto XIX amžiaus istorijos skyriaus mokslo darbuotoja. Tyrinėja Katalikų Bažnyčios dvasininkų sociokultūrinę laikyseną XIX a. – XX a. pradžios Lietuvos visuomenėje.

Adresas: Lietuvos istorijos institutas, Kražių g. 5, Vilnius LT-01008

El. paštas: vilsimas@gmail.com